

СТРАТЕГИЈА ЗА ТУРИСТИЧКА ИНФРАСТРУКТУРА (2026 – 2036) ЗА СЕВЕРОИСТОЧНИОТ ПЛАНСКИ РЕГИОН ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И ЗА ОПШТИНИТЕ ЌУСТЕНДИЛ И НЕВЕСТИНО ВО РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА

Kyustendil

Kriva Palanka

Nevestino

Center for
Development of the
Northeast Planning

Име на документ:	Заедничка стратегија за туристичка инфраструктура (2026–2036) за Североисточен плански регион (Република Северна Македонија) и општините Кустендил и Невестино (Република Бугарија)
Изработен во рамките на проектот:	„Прекугранична атрактивност – паметен туризам во регионот Кустендил – Крива Паланка – Невестино“ финансиран во рамките на Програмата Interreg VI-A ИПА Бугарија – Северна Македонија 2021–2027 година.
Надлежен за спроведување на планскиот документ:	Центар за развој на Третиот Североисточен плански регион
Изработен од:	Здружение за активен туризам и мобилност - Скопје
Датум на изработка	Август 2026 година

„Оваа публикација е финансирана / кофинансирана од Европската Унија. Нејзината содржина е единствена одговорност на Центарот за развој на Третиот Североисточен плански регион и не ги одразува нужно ставовите на Европската Унија.“

Содржина

1. Вовед	5
1.1. Причини за изработка на стратегијата.....	5
1.2. Предмет на стратегијата.....	5
1.3. Просторен опфат	6
1.4. Временски опфат	7
1.5. Методологија на изработка	9
1.6. Дефиниција на туристичка инфраструктура.....	10
2. Стратешка и правна рамка	12
2.1. Национални стратегии и политики за туризам	12
2.2. Регионални и локални развојни документи	21
2.3. Просторно и урбанистичко планирање.....	27
2.4. Законска рамка за туризам, угостителство и локален развој.....	29
2.5. Законска рамка за заштита на природа и културно наследство	37
2.6. Усогласеност со принципи на одржлив туризам	38
3. Анализа на постојната состојба.....	41
3.1. Општи карактеристики на подрачјето	41
3.2. Туристички ресурси и атракции.....	42
3.3. Природни туристички вредности.....	50
3.4. Културно-историски туристички вредности	52
3.5. Рурални и традиционални туристички вредности.....	53
3.6. Бањски, здравствен и велнес потенцијал.....	54
3.7. Спортско-рекреативен потенцијал	54
3.8. Настани, манифестации и локални производи	55
3.9. Постојна туристичка инфраструктура	55
3.10. Состојба на туристичка сигнализација и интерпретација	56
3.11. Состојба на сместувачки капацитети	56
3.12. Состојба на угостителски капацитети	57
3.13. Состојба на информативни и туристички центри	57
3.14. Состојба на јавни туристички простори	58
3.15. Состојба на рекреативни, излетнички и спортски содржини.....	58
3.16. Дигитална туристичка инфраструктура	59
3.17. Управување, одржување и институционални капацитети	59

3.18. Главни недостатоци и ограничувања	60
3.19. Пристапност на хотелите, рестораните и споменичките објекти	61
4. Постојна туристичка понуда и туристички производи	62
5. SWOT-анализа	68
6. Визија, мисија и стратешки цели	71
6.1. Визија	71
6.2. Мисија.....	71
6.3. Општа стратешка цел	71
6.4. Посебни стратешки цели	72
7. Приоритетни области	74
8. Мерки и активности.....	76

1. Вовед

1.1. Причини за изработка на стратегијата

Изработката на Стратегија за туристичка инфраструктура за Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино произлегува од потребата за систематско, планско и одржливо уредување на туристичките потенцијали на опфатените подрачја. Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино располагаат со значајни природни, културно-историски, рурални, рекреативни и бањски ресурси, но дел од нив не се доволно инфраструктурно уредени, промовирани, поврзани и ставени во функција на локалниот и прекуграничниот развој.

Стратегијата треба да обезбеди јасна рамка за развој на туристичка инфраструктура која нема да се однесува на транспортна инфраструктура, туку на туристички локалитети, информативни содржини, рекреативни простори, патеки, видиковци, излетнички места, туристичка сигнализација, дигитална инфраструктура, објекти за интерпретација, јавна туристичка опрема, пристапност и подобрување на квалитетот на туристичката понуда.

1.2. Предмет на стратегијата

Предмет на Стратегијата за туристичка инфраструктура е утврдување на насоки, приоритети и мерки за планиран, координиран и одржлив развој на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино. Стратегијата има за цел да обезбеди подобро уредување, опремување, користење и промоција на постојните туристички ресурси, како и создавање услови за развој на нови туристички содржини и производи.

Стратегијата се фокусира на инфраструктурата која директно придонесува за подобрување на туристичкото искуство и зголемување на атрактивноста на дестинацијата. Во тој контекст, предмет на стратегијата се туристичките локалитети, природните и културно-историските вредности, руралните и рекреативните подрачја, бањските и велнес потенцијали, јавната туристичка опрема, туристичката сигнализација, информативните и туристичките содржини, дигиталната туристичка инфраструктура, како и системите за интерпретација на природното и културното наследство.

Посебно внимание се посветува на уредување на излетнички места, видиковци, пешачки, велосипедски, едукативни и тематски патеки, простори за одмор и рекреација, туристички инфо-точки, јавни санитарни јазли, клупи, летниковци, корпи за отпад, осветлување, QR-кодови, дигитални мапи, мобилни апликации и други содржини што ја зголемуваат функционалноста и достапноста на туристичката понуда.

Предмет на стратегијата е и подобрување на условите за развој на различни видови туризам, како културен, природен, рурален, гастрономски, бањски, здравствен, велнес, активен, спортско-рекреативен, планински, едукативен, манифестациски и викенд-туризам. Преку ова се овозможува подобро поврзување на туристичките ресурси на Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино и создавање заеднички прекугранични туристички производи.

Стратегијата исто така го опфаќа прашањето на управување, одржување и мониторинг на туристичката инфраструктура. Тоа подразбира дефинирање на модели за одговорност, стандарди за поставување и одржување на опрема, механизми за редовна проверка на состојбата на локалитетите, како и насоки за вклучување на локалните

институции, туристичките организации, приватниот сектор, граѓанските организации и локалното население.

Во рамките на стратегијата се разгледува и потребата од подобрување на пристапноста и инклузивноста на туристичките содржини, особено за деца, стари лица, лица со попреченост и семејства. Со тоа туристичката инфраструктура треба да биде попростапна, побезбедна и покорисна не само за посетителите, туку и за локалното население.

Од предметот на оваа стратегија се исклучува транспортната инфраструктура. Тоа значи дека стратегијата не се однесува на изградба, реконструкција или модернизација на патишта, железничка инфраструктура, мостови, гранични премини, јавен превоз или други сообраќајни решенија. Транспортната поврзаност може да се земе предвид само како контекстуален фактор, но не претставува предмет на планирање во рамките на оваа стратегија.

На тој начин, Стратегијата претставува основа за систематско планирање на туристичката инфраструктура, подготовка на приоритетни проекти, обезбедување финансиски средства, подобрување на туристичката понуда и зголемување на конкурентноста на Североисточниот плански регион и општините Ќустендил и Невестино како заедничка прекугранична туристичка дестинација.

Заедничката стратегија го проширува постојниот регионален пристап со општините Ќустендил и Невестино во Република Бугарија. Посебни пилот-подрачја се парк-шумата и тврдината Хисарлак во Ќустендил и реонот на црквата „Света Ана“ кај село Смоличано, општина Невестино. Нивното вклучување овозможува поврзување на културното, природното, бањското и руралното наследство, без да се изедначуваат различните нивоа на инфраструктурна опременост.

Стратегијата е изработена во рамките на проектот BGMK0200028 „Cross-border attractiveness – smart tourism in the region of Kyustendil – Kriva Palanka – Nevestino“.

1.3. Просторен опфат

Просторниот опфат на Стратегијата ги вклучува Североисточниот плански регион во Република Северна Македонија и општините Ќустендил и Невестино во Република Бугарија. Посебен осврт се дава на реонот на Хисарлак во Ќустендил и реонот на црквата „Света Ана“ кај Смоличано во општина Невестино. Заедничката рамка ги поврзува подрачјата туристички и програмски, со почитување на нивните административни и управувачки разлики.

Во рамките на Североисточниот плански регион, стратегијата ги опфаќа општините Куманово, Липково, Старо Нагоричане, Ранковце, Крива Паланка и Кратово. Овој простор располага со разновидни природни, културно-историски, рурални и рекреативни вредности, меѓу кои се Осоговските Планини, Скопска Црна Гора, Козјак, Герман, речните долини на Пчиња, Крива Река и Кумановска Река, Липковското Езеро, Глажња, Бислимската Клисура, Кратово, Кокино, Старо Нагоричане и други значајни локалитети.

Во рамките на општина Ќустендил, стратегијата го опфаќа градот Ќустендил и руралните населени места во општината, како и природните, културните, бањските, рекреативните и руралните подрачја кои имаат туристички потенцијал. Особено значајни се Ќустендилската Котлина, Осоговската Планина, долината на реката Струма, минералните извори, бањските и велнес содржини, овоштарските предели, културно-историското наследство на градот Ќустендил, манастирските комплекси, приградските зелени зони, вештачките езера и излетничките подрачја.

Општина Невестино се вклучува како посебна административна и туристичка целина. Опфатот ги вклучува Невестино со Кадин мост на реката Струма, руралните населби и природните предели на општината, со нагласен локален опфат околу Смоличано: црквата и поранешниот манастир „Св. Јоаким и Ана“, параклисот со ајазмото, камената чешма, старите гробишта, соседните неискористени објекти, спомен-обележјето и новиот простор за одмор. Смоличанскиот водопад се разгледува како поврзана, но просторно издвоена точка.

Под називот „Хисарлак“ се подразбира локалитетот со бугарски назив „Хисарлъка / Hisarlaka“. Називот „Света Ана“ го означува поширокиот туристички реон кај Смоличано, а не целата општина Невестино. Точните оперативни граници на двата пилот-локалитета се предмет на усогласување со сопствениците и надлежните управувачи.

Просторниот опфат на стратегијата не се ограничува само на постојните туристички локалитети, туку ги вклучува и подрачјата со потенцијал за развој на нови туристички содржини. Тоа се природни предели, речни коридори, планински и ридско-планински зони, рурални населби, земјоделски и овоштарски предели, културни локалитети, бањски зони, излетнички места, видовци, рекреативни простори и други површини што можат да се стават во функција на одржлив туризам.

Стратегијата го разгледува просторот како заедничка прекугранична туристичка целина, со можност за развој на тематски рути, заеднички туристички производи и комплементарна понуда. Посебно внимание се посветува на поврзување на природните и културните вредности, бањскиот и здравствениот туризам, руралниот и гастрономскиот туризам, активниот и рекреативниот туризам, како и на создавање препознатлив туристички идентитет на поширокото прекугранично подрачје.

Во просторниот опфат не се вклучува планирање, изградба или реконструкција на транспортна инфраструктура. Патиштата, железничката инфраструктура, граничните премини, мостовите и јавниот превоз може да се разгледуваат само како контекст за пристапност до туристичките локалитети, но не се предмет на оваа стратегија. Стратегијата се насочува кон туристичка, рекреативна, информативна, интерпретативна, дигитална, бањска, културна, природна и јавна инфраструктура која директно го подобрува туристичкото искуство.

Со ваквиот просторен опфат, стратегијата создава основа за идентификација на приоритетни туристички зони, локалитети и инфраструктурни интервенции, како и за подготовка на заеднички проекти за развој на туризмот во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино.

Заедничкиот опфат се состои од шест општини во Североисточниот плански регион и две општини во Бугарија. Осогово се разгледува како природна врска меѓу двете страни на границата, додека поврзувањето на понудата се заснова на комплементарни услуги и усогласено информирање, а не на создавање единствен административен режим.

1.4. Временски опфат

Временскиот опфат на Стратегијата за туристичка инфраструктура е периодот 2026–2036 година, како долгорочен развоен хоризонт во кој треба да се обезбеди плански, постепен и одржлив развој на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино.

Периодот 2026–2036 овозможува стратегијата да има долгорочен карактер, но истовремено да биде доволно оперативна за подготовка и реализација на конкретни проекти. Во овој период се предвидува идентификација, планирање, проектирање, финансирање, реализација, одржување и следење на туристичката инфраструктура, со

цел подобрување на туристичката понуда, зголемување на атрактивноста на регионот и создавање услови за одржлив туристички развој.

Стратегијата треба да се реализира фазно, преку краткорочни, среднорочни и долгорочни активности. Краткорочниот период треба да биде насочен кон подготвителни активности, инвентаризација на туристичката инфраструктура, изработка на проектна документација, поставување основна туристичка сигнализација, уредување на приоритетни локалитети и подготовка на проекти за финансирање.

Среднорочниот период треба да опфати реализација на поголем дел од приоритетните инфраструктурни интервенции, развој на тематски туристички рути, уредување на излетнички места, видиковци, едукативни и рекреативни патеки, дигитализација на туристичката понуда и подобрување на системот за управување и одржување.

Долгорочниот период треба да биде насочен кон проширување и надградба на туристичката инфраструктура, развој на нови туристички производи, подобрување на конкурентноста на регионот, континуирана промоција, следење на ефектите и прилагодување на стратегијата согласно новите развојни, климатски, економски и туристички трендови.

Истата временска рамка 2026–2036 се применува на целиот прекуграничен опфат. Кај Хисарлак, раните активности се насочуваат кон означување на комплексот, безбедност и информации; кај „Света Ана“ – кон уредување на приемот и основната санитарна и информативна поддршка. Поголемите туристички центри се разгледуваат во следната фаза, по проверка на изводливоста, побарувачката, имотните услови и средствата за работење.

Фазна реализација

Период	Фаза	Главен фокус
2026–2028	Краткорочна фаза	Инвентаризација, приоритети, проектна документација, основна сигнализација, брзи интервенции
2029–2032	Среднорочна фаза	Реализација на приоритетни проекти, тематски рути, излетнички места, видиковци, дигитализација
2033–2036	Долгорочна фаза	Надградба, проширување, нови туристички производи, мониторинг, ревизија и долгорочна одржливост

Во текот на целиот период 2026–2036 треба да се спроведува редовен мониторинг на реализацијата на стратегијата. Следењето треба да опфати број на реализирани проекти, уредени туристички локалитети, поставена туристичка сигнализација, развиени дигитални содржини, број на посетители, задоволство на туристите, вклученост на локални чинители и економски ефекти врз локалната заедница.

Стратегијата треба да предвиди и можност за среднорочна ревизија, најдоцна во 2031 година, со цел да се оцени степенот на реализација, да се ажурираат приоритетите и да се усогласат мерките со новите услови, достапните финансиски програми и потребите на регионот.

Со ваков временски опфат, стратегијата претставува долгорочна рамка за развој, но и практичен инструмент за подготовка на годишни програми, проектни апликации, буџетски планирања и партнерства за развој на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино.

1.5. Методологија на изработка

Методологијата на изработка на Стратегијата за туристичка инфраструктура за периодот 2026–2036 се заснова на интегриран, партиципативен и развоен пристап, со цел да се обезбеди реална проценка на постојната состојба, идентификација на туристичките потенцијали, утврдување на инфраструктурните потреби и дефинирање на приоритетни мерки и проекти за развој на туризмот во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино.

Изработката на стратегијата се темели на анализа на природните, културно-историските, руралните, рекреативните и туристичките ресурси на регионот, како и на проценка на постојната туристичка инфраструктура. Методологијата не опфаќа планирање на транспортна инфраструктура, туку се фокусира на туристички локалитети, информативни и интерпретативни содржини, туристичка сигнализација, рекреативни површини, излетнички места, видовци, дигитална инфраструктура, јавна туристичка опрема и други содржини што директно го подобруваат туристичкото искуство.

Основни методолошки чекори

Првиот чекор е анализа на националните, регионалните и локалните развојни приоритети, просторните услови, законската рамка и статистичките податоци. Оваа анализа овозможува стратегијата да биде усогласена со постојните политики за туризам, регионален развој, култура, животна средина, рурален развој и локален економски развој.

Вториот чекор е инвентаризација на туристичките ресурси и инфраструктурата. Во оваа фаза се евидентираат природните локалитети, културно-историските вредности, археолошките локалитети, манастирите и црквите, традиционалните населби, руралните предели, излетничките места, постојните патеки, видовци, туристичка сигнализација, инфо-точки, сместувачки и угостителски капацитети, манифестации и други туристички содржини.

Третиот чекор е теренска и просторна анализа, со цел да се провери реалната состојба на локалитетите, нивото на уреденост, пристапноста, безбедноста, опременоста, видливоста, степенот на одржување и можностите за понатамошен развој. Во оваа фаза се идентификуваат и недостатоците, како недоволна сигнализација, недостиг на јавна опрема, неуредени простори, слаба интерпретација на наследството, недостаток на дигитални содржини и недоволна поврзаност на туристичките производи.

Четвртиот чекор е анализа на туристичката понуда и побарувачка, односно проценка на постојните и потенцијалните туристички производи. Се разгледуваат можностите за развој на културен, природен, рурален, гастрономски, активен, спортско-рекреативен, еко, манифестациски, едукативен и викенд-туризам. Посебно внимание се посветува на туристичките содржини кои можат да имаат регионален карактер и да привлечат домашни, регионални и странски посетители.

Петтиот чекор е SWOT-анализа, преку која се утврдуваат силните страни, слабостите, можностите и заканите поврзани со развојот на туристичката инфраструктура. Оваа анализа овозможува јасно согледување на конкурентските предности на регионот, но и на ограничувањата што треба да се надминат преку планирани интервенции.

Шестиот чекор е дефинирање на визија, цели и приоритети. Врз основа на претходните анализи се утврдува долгорочната визија за развој на туристичката инфраструктура, општата цел, посебните цели и приоритетните области на интервенција. Целите се формулираат така што да бидат реални, мерливи и применливи во периодот 2026–2036 година.

Седмиот чекор е приоритизација на мерките и проектите. Приоритетите се утврдуваат врз основа на повеќе критериуми: туристички потенцијал, значење за локалниот економски развој, број и тип на потенцијални посетители, состојба на постојната инфраструктура, можност за брза реализација, влијание врз животната средина, инклузивност, одржливост, можност за финансирање и придонес кон регионален развој.

Методолошки принципи

Изработката на стратегијата се заснова на неколку основни принципи: одржливост, локална релевантност, регионална поврзаност, инклузивност, заштита на природното и културното наследство, економска оправданост, реална изводливост и долгорочно одржување. Посебно внимание се посветува на тоа туристичката инфраструктура да биде во функција и на посетителите и на локалното население.

Методологијата предвидува развојот на туристичката инфраструктура да не се третира само како физичко уредување на локалитети, туку како дел од поширок систем што ги поврзува туризмот, културата, природата, руралниот развој, локалната економија, дигитализацијата и одржливото управување со просторот.

1.6. Дефиниција на туристичка инфраструктура

Во рамките на Стратегијата, туристичката инфраструктура ги опфаќа објектите, опремата, услугите и системите што директно го поддржуваат престојот, информирањето, рекреацијата и безбедноста на посетителите. Транспортната инфраструктура и општите комунални и технички мрежи се разгледуваат како контекст и предуслов, а не како предмет на инвестициите во оваа стратегија. Основната санитарна, хигиенска и техничка опрема на самиот туристички локалитет останува дел од туристичката инфраструктура.

Во поширока смисла, туристичката инфраструктура ги опфаќа сите услови што му овозможуваат на туристот да патува до дестинацијата, да се смести, да се храни, да се информира, да се движи, да се рекреира и безбедно да престојува.

Главни елементи на туристичката инфраструктура

Сообраќајна инфраструктура (не е опфатена со стратегијата)

Патиштата, железничките линии, аеродромите, станиците, јавниот превоз, жичарниците и самостојните сообраќајни паркиралишта се надвор од инвестицискиот опфат. Постојните точки на пристигнување се земаат предвид при организирање на посетата. Рекреативните пешачки и велосипедски патеки во туристичките простори се опфатени како туристичка, а не како општа транспортна инфраструктура.

Сместувачка инфраструктура

Тука спаѓаат хотели, мотели, апартмани, вили, хостели, кампови, туристички населби и приватно сместување. Сместувањето е еден од основните услови за подолг престој на туристите.

Угостителска инфраструктура

Ова ги опфаќа рестораните, кафулињата, слаткарниците, баровите, традиционалните гостилници и други објекти за храна и пијалаци. Таа има големо значење за туристичкото искуство, особено кога е поврзана со локалната кујна и традиција.

Комунална и техничка инфраструктура (не е опфатена со стратегијата)

Во оваа група спаѓаат водовод, канализација, електрична енергија, интернет, телекомуникации, системи за отпад, улично осветлување и јавна хигиена. Иако не е секогаш директно видлива за туристите, оваа инфраструктура е клучна за квалитетен и безбеден престој.

Информативна и услужна инфраструктура

Тука припаѓаат туристички информативни центри, туристичка сигнализација, мапи, водичи, туристички агенции, веб-страници, мобилни апликации, билетарници и служби за помош на туристи. Таа им помага на посетителите полесно да се ориентираат и да добијат информации.

Рекреативна и забавна инфраструктура

Ова се спортски терени, пешачки патеки, скијачки центри, плажи, базени, паркови, музеи, културни центри, театри, фестивалски простори, аквапаркови и други содржини што го збогатуваат престојот на туристите.

Безбедносна и здравствена инфраструктура

Во оваа категорија се разгледуваат информации за итна помош, безбедносна опрема, постапки за евакуација и координација со здравствените, противпожарните и спасителните служби. Изградба на здравствени, полициски или други општи јавни установи не е предмет на Стратегијата.

Во оваа стратегија се прави разлика меѓу општите мрежи и инфраструктурата на самиот туристички локалитет. Јавните санитарни јазли, садовите за отпад, локалното осветлување, пешачките и рекреативните патеки и дигиталната интерпретација се опфатени како туристичка поддршка. Изградбата на патишта и општи водоводни, канализациски и телекомуникациски мрежи, како и организирањето јавен превоз, остануваат надвор од опфатот. Постојните паркинзи се анализираат како точки на пристигнување; евентуални нови сообраќајни зафати се упатуваат кон посебно планирање.

2. Стратешка и правна рамка

Стратешката и правната рамка претставуваат основа за насочен, законит и одржлив развој на туристичката инфраструктура. Преку стратешките документи се утврдуваат развојните цели, приоритетите, мерките и насоките за унапредување на туристичката понуда, додека правната рамка ги дефинира правилата, надлежностите и процедурите за планирање, изградба, користење и управување со инфраструктурата.

Во овој контекст, туристичката инфраструктура се развива во согласност со националните и локалните стратегии, просторните и урбанистичките планови, прописите од областа на туризмот, угостителството, заштитата на животната средина, културното наследство, градењето и локалниот развој. Ваквата рамка овозможува усогласување на туристичките потреби со јавниот интерес, заштитата на ресурсите и долгорочниот развој на дестинациите.

Посебно значење има институционалната координација меѓу државните органи, единиците на локалната самоуправа, приватниот сектор и другите засегнати страни. Со јасно утврдени надлежности и правила се создаваат услови за планирано инвестирање, подобрување на квалитетот на услугите, рационално користење на просторот и зголемување на конкурентноста на туристичките дестинации.

Оттука, стратешката и правната рамка претставуваат клучен предуслов за системски развој на туристичката инфраструктура, обезбедувајќи усогласеност меѓу развојните политики, законските обврски и принципите на одржлив туризам.

2.1. Национални стратегии и политики за туризам

Националните стратегии и политики за туризам ја поставуваат основната насока за развој на туристичкиот сектор на ниво на држава. Тие ги дефинираат приоритетите, мерките, институционалните надлежности и финансиските инструменти преку кои се поттикнува развојот на туристичката понуда, туристичката инфраструктура, промоцијата, инвестициите, квалитетот на услугите и одржливото користење на природните и културните ресурси.

Во контекст на туристичката инфраструктура, овие насоки се значајни затоа што ја поврзуваат инфраструктурата со пошироки развојни цели: економски раст, регионален развој, подобрување на конкурентноста, развој на алтернативни форми на туризам, заштита на наследството и зголемување на квалитетот на туристичкото искуство.

Националните насоки за туризам во Република Северна Македонија се разгледуваат во нивниот временски контекст. Периодот 2016–2021 претставува претходна стратешка основа, додека поновите насоки се поврзуваат со годишните приоритети и активностите на надлежните институции. При спроведувањето на заедничката стратегија треба да се проверуваат и да се применуваат актуелните туристички политики.

Национална стратегија за туризам 2016–2021

Значајна претходна стратешка основа во областа на туризмот е Националната стратегија за туризам на Република Македонија 2016–2021, изработена како проект „Подготовка на Национална стратегија за развој на туризмот 2016–2021“, имплементиран од Министерството за економија. Развојните насоки за овој период се надоврзуваат на приоритетите од 2009–2013 година и ги поврзуваат анализата на состојбите со конкретните активности за развој на туризмот.

Туризмот се разгледува како важен економски сектор, со фокус на подобрување на туристичката понуда, развој на туристички производи, подобрување на квалитетот,

промоција на дестинациите и институционално јакнење. Развојните активности поврзани со туристичката инфраструктура опфаќаат подобрување на туристички ознаки, развој на пешачки и планинарски патеки, уредување туристички локалитети, подобрување на сместувачките капацитети, развој на национални паркови, вински туризам, рурален туризам, бањски туризам и културно наследство.

Туризмот се разгледува како систем што бара координиран развој на производи, услуги, инфраструктура, човечки ресурси, институции и стандарди.

Табела: Основни карактеристики на Националната стратегија за туризам 2016–2021

Елемент	Опис
Назив на документот	Национална стратегија за туризам на Република Македонија 2016–2021
Надлежна институција	Министерство за економија
Период на важност	2016–2021
Главна цел	Насочување на развојот на туризмот преку подобрување на понудата, конкурентноста и управувањето
Клучни области	Туристички производи, маркетинг, инфраструктура, институции, човечки ресурси, квалитет на услуги
Врска со туристичка инфраструктура	Предвидува активности за уредување локалитети, туристичка сигнализација, сместување, информативни центри, национални паркови, патеки, бањи, културни и природни атракции
Значење	Претставува основен национален стратешки документ за секторот во периодот 2016–2021

Потстратегии и тематски политики за посебни форми на туризам

Тематските политики во туристичкиот сектор ги опфаќаат спортскиот туризам, традициите и настаните, руралниот туризам, конгресниот туризам и здравствениот туризам. Нивната цел е да се обезбеди насочен развој според особеностите и потребите на секој туристички сегмент.

Овие тематски насоки се важни затоа што овозможуваат насочен развој на туристичката инфраструктура според потребите на различни туристички производи. На пример, руралниот туризам бара уредување на рурални туристички зони, сместувачки капацитети во села, локални гастрономски понуди, пешачки патеки и информативни табли. Спортскиот и активниот туризам бараат спортски терени, патеки, рекреативни зони, планинарски домови и безбедносна поддршка. Културниот туризам бара уредени локалитети, музеи, туристички центри, сигнализација и интерпретација на културното наследство.

Табела: Потстратегии и нивна врска со туристичка инфраструктура

Вид документ / политика	Главен фокус	Инфраструктурна поврзаност
Рурален туризам	Развој на туризмот во рурални средини	Рурално сместување, етно-куќи, локални пазари, патеки, информативни табли, уредени јавни простори
Спортски туризам	Туризам поврзан со спорт и рекреација	Спортски терени, рекреативни зони, планинарски и велосипедски патеки, спортски центри
Традиции и настани	Туризам преку културни манифестации и локални традиции	Фестивалски простори, културни центри, јавни површини, изложбени простори
Конгресен / MICE туризам	Деловни настани, конференции и состаноци	Конференциски сали, хотели со деловни капацитети, техничка и дигитална опрема
Здравствен туризам	Бањски, спа и здравствени услуги	Бањи, спа-центри, здравствени капацитети, сместувачка и рекреативна инфраструктура
Културен туризам	Културно наследство, музеи, локалитети	Музеи, галерии, туристички центри, сигнализација, интерпретативни содржини

Годишни програми за развој, промоција и поддршка на туризмот

Покрај долгорочните стратегии, значајна улога имаат и годишните програми, преку кои се обезбедуваат конкретни активности и финансиски средства за туризмот. За промоција и поддршка на туризмот во 2025 година се предвидени 91.975.000 денари од државниот буџет. Средствата се наменети за промотивни активности, маркетинг, меѓународна соработка и активности за поддршка на туризмот.

За 2025 година се предвидуваат активности како учество на меѓународни туристички саеми, одржување на официјалните туристички веб-страници, организирање информативни патувања за блогери, туроператори, медиуми и инфлуенсери, како и проекти за туристичко-информативни знаци, културни добра и автокампови.

Овие програми се оперативен инструмент преку кој стратегиите се претвораат во конкретни мерки. Покрај промоцијата, тие опфаќаат и инфраструктурна компонента, особено кога опфаќаат информативна сигнализација, означување на културни добра, поддршка за автокампови и подобрување на туристичката понуда.

Табела: Програма за промоција и поддршка на туризмот за 2025 година

Елемент	Опис
Назив	Програма за промоција и поддршка на туризмот за 2025 година
Донесувач	Влада на Република Северна Македонија
Спроведувач	Агенција за промоција и поддршка на туризмот
Буџет	91.975.000 денари

Елемент	Опис
Главни активности	Промоција, маркетинг, меѓународна соработка, поддршка на туристички активности
Инфраструктурни елементи	Туристички информативни знаци, означување културни добра, поддршка на автокампови
Значење	Оперативен инструмент за годишна реализација на туристичките политики

Стратешки план на Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот

Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот има важна улога во спроведувањето на туристичките политики, особено во делот на промоцијата, брендирањето, меѓународната соработка и поддршката на туристички производи. Приоритетите на Агенцијата за 2025 година се поврзани со брендинг и маркетинг, развој на туристички сегменти од интерес, рурален и културен туризам, како и соработка со UNWTO преку програми за туристички села и размена на добри практики.

За долгорочниот развој на туризмот е потребна ажурирана национална стратешка рамка што ќе ги поврзе приоритетите, инвестициите и институционалните одговорности.

Ова има директно значење за туристичката инфраструктура, бидејќи без актуелна национална стратегија потешко се утврдуваат долгорочните приоритети за инвестиции, регионална распределба, развој на туристички зони, стандарди за квалитет и координација меѓу институциите.

Табела: Улога на АППТ во националните туристички политики

Област	Улога на АППТ	Врска со туристичка инфраструктура
Промоција	Промовирање на земјата како туристичка дестинација	Поголема видливост на туристички локалитети и производи
Брендирање	Развој на туристички имиџ и маркетинг	Потреба од усогласување на инфраструктурата со брендот на дестинацијата
Меѓународна соработка	Соработка со UNWTO и други организации	Пренос на добри практики за туристички села, рурален и културен туризам
Поддршка на туристички производи	Развој на сегменти како рурален, културен, активен туризам	Потреба од патеки, инфо-центри, сигнализација, туристички содржини
Координација	Поврзување на институции и туристички чинители	Подобро планирање и реализација на инфраструктурни активности

Стратешки план на Министерството за култура и туризам 2025–2027

Со формирањето и дејствувањето на Министерството за култура и туризам, туризмот се поврзува уште поизразено со културата, културното наследство, креативните индустрии и меѓународната промоција. Туристичкиот сектор има потенцијал за раст, отворање работни места, привлекување странски инвестиции и одржливо управување со природните и културните ресурси. Приоритетите за периодот 2025–2027 опфаќаат модернизација и унапредување на туристичката понуда, особено во областа на културниот, еколошкиот и руралниот туризам.

Овој пристап е особено важен за туристичката инфраструктура затоа што културниот и руралниот туризам бараат специфични типови инфраструктура: уредени културни локалитети, туристички центри, музеи, галерии, интерпретативни табли, пристапност за посетители, дигитални информации, јавни санитарни јазли, безбедносни системи и содржини што го збогатуваат престојот.

Табела: Туризмот во Стратешкиот план 2025–2027

Приоритет	Опис	Поврзаност со туристичка инфраструктура
Културен туризам	Поврзување на културното наследство со туристичката понуда	Музеи, галерии, локалитети, туристички центри, интерпретација
Екотуризам	Развој на туризам што ги почитува природните ресурси	Еко-патеки, информативни табли, заштитени подрачја, контролирани туристички зони
Рурален туризам	Активирање на руралните средини преку туризам	Рурално сместување, локални производи, етно-содржини, јавни простори
Модернизација на понудата	Подобрување на квалитетот и конкурентноста	Дигитализација, подобрени услуги, стандардизација и уредување
Инвестиции и работни места	Туризмот како економски двигател	Поттик за приватни и јавни инвестиции во туристички капацитети

Национални политики поврзани со развојот на туристичката инфраструктура

Националните политики за туризам опфаќаат повеќе меѓусебно поврзани политики: економски развој, регионален развој, култура, животна средина, рурален развој, инвестиции, образование, дигитализација и поддршка на приватниот сектор.

Во туристичката инфраструктура, ова значи дека развојот не треба да се гледа само како изградба на објекти, туку како уредување на цел туристички систем. Тој систем ги опфаќа сместувачките и угостителските капацитети, туристичката сигнализација, информативните центри, културните и рекреативните содржини, јавните површини, дигиталните услуги, безбедносната поддршка и комуналната опременост на туристичките простори.

Табела: Национални политики и нивно значење за туристичка инфраструктура

Национална политика	Главна цел	Влијание врз туристичката инфраструктура
Туристичка политика	Развој на конкурентна туристичка понуда	Насочува инвестиции во туристички производи, услуги и локалитети
Културна политика	Заштита и промоција на културното наследство	Уредување музеи, локалитети, галерии и културни рути
Политика за рурален развој	Развој на рурални средини и локална економија	Поддршка за рурален туризам, етно-сместување и локални производи
Политика за животна средина	Заштита на природните ресурси	Одржливо користење на природни атракции и заштитени подрачја
Политика за регионален развој	Намалување на регионалните разлики	Поттик за туристички инвестиции надвор од главните центри
Политика за дигитализација	Модернизација на јавни и приватни услуги	Туристички апликации, дигитални мапи, онлајн промоција
Политика за образование и човечки ресурси	Подобрување на знаења и вештини	Обуки за туристички работници, водичи, инфо-центри и угостителство

Врска со туристичка инфраструктура без транспортна инфраструктура

Бидејќи транспортната инфраструктура е исклучена од опфатот, националните стратегии и политики за туризам остануваат релевантни за следните компоненти:

Компонента	Примери
Сместувачка инфраструктура	Хотели, апартмани, кампови, планинарски домови, рурално сместување
Угостителска инфраструктура	Ресторани, традиционални гостилници, вински и гастрономски капацитети
Информативна инфраструктура	Туристички инфо-центри, мапи, табли, дигитални водичи, веб-портали
Културна инфраструктура	Музеи, галерии, археолошки локалитети, туристички центри
Рекреативна инфраструктура	Пешачки патеки, велосипедски патеки, спортски терени, скијачки и авантуристички содржини
Рурална и еко-инфраструктура	Еко-патеки, уредени села, локални пазари, етно-објекти
Комунална и услужна поддршка	Санитарни јазли, осветлување, јавна хигиена, отпад, пристапност
Безбедносна и здравствена поддршка	Спасителни служби, амбуланти, туристичка полиција, системи за итна помош

На овој начин, туристичката инфраструктура се третира како инфраструктура што го поддржува престојот, доживувањето, информирањето, рекреацијата и безбедноста на туристите во самата дестинација, додека патиштата, аеродромите, железницата, пристаништата и јавниот превоз се разгледуваат како посебна транспортна инфраструктура.

Национална рамка во Република Бугарија

Националната рамка за развој на туризмот во Република Бугарија ги опфаќа долгорочната туристичка стратегија, плановите за нејзино спроведување, концепцијата за туристичко зонирање, годишните програми за национална туристичка промоција и инструментите за туристичко информирање. Овие документи и механизми ја формираат основата за поврзување на националните туристички приоритети со развојот на локалните дестинации.

За општините Ќустендил и Невестино, националната рамка се разгледува од аспект на квалитетот и функционалноста на туристичката инфраструктура, користењето на културното и природното наследство, диверзификацијата на понудата и управувањето со туристичките простори. Во рамките на заедничката стратегија, нејзиното значење се конкретизира преку туристичките локалитети, сместувачките и угостителските објекти, туристичките услуги, рекреативните простори и дигиталните содржини, со посебен осврт на Хисарлак и реонот на црквата „Света Ана“.

Актуализирана национална стратегија за одржлив развој на туризмот 2014–2030

Основна национална стратешка рамка е Актуализираната национална стратегија за одржлив развој на туризмот во Република Бугарија 2014–2030. Долгорочната насока е развој на Бугарија како конкурентна и одржлива туристичка дестинација.

Туристичкиот развој се поврзува со зачувувањето на природната средина, културната автентичност и придобивките за локалното население. Посебно значење имаат подобрувањето на туристичките производи и услуги, приспособувањето кон потребите на посетителите и развојот на целогодишна понуда. Одржливоста се разгледува како услов за долгорочна конкурентност, а спроведувањето бара соработка меѓу институциите, туристичкиот сектор и локалните заедници.

За потребите на оваа стратегија, овие определби се преточуваат во пристап според кој инфраструктурните вложувања се поврзуваат со реална туристичка функција. Уредувањето на локалитетите се разгледува заедно со информирањето, интерпретацијата, пристапноста, санитарната поддршка и одржувањето. Кај Хисарлак, тоа подразбира функционално поврзување на културното наследство и парковските содржини, додека кај „Света Ана“ – усогласување на туристичките услуги со сакралниот карактер и природниот амбиент.

Основни карактеристики на националната стратегија

Елемент	Опис
Назив	Актуализирана национална стратегија за одржлив развој на туризмот во Република Бугарија 2014–2030
Национална институција	Министерство за туризам на Република Бугарија
Период	2014–2030 година
Стратегиска ориентација	Одржлив и конкурентен туризам, квалитетна понуда и целогодишно користење на туристичките ресурси
Значење за заедничката стратегија	Основа за усогласување на туристичката инфраструктура со квалитетот на услугите, зачувувањето на наследството и локалниот развој

Временскиот хоризонт на националната стратегија завршува пред истекот на периодот 2026–2036 на заедничката стратегија. Поради тоа, при нејзините идни ревизии ќе се земаат предвид националните развојни насоки што ќе бидат утврдени за периодот по 2030 година.

План за дејствување за периодот 2025–2027

Во периодот јануари 2025 – декември 2027 година, спроведувањето на националните туристички приоритети ги поврзува стратешките цели со потцели, мерки, активности, рокови, очекувани резултати, показатели, финансиски механизми и надлежни институции и партнери. Следењето се заснова на почетни вредности на показателите кон крајот на 2024 година и целни вредности за следните три години.

За заедничката стратегија е важно долгорочните определби да се поврзат со конкретно програмирање и следење на реализацијата. Мерките за Кустендил и Невестино се разработуваат преку активности со определени носители, рокови и очекувани резултати, а инфраструктурните зафати се разгледуваат заедно со нивните оперативни трошоци и одговорностите за одржување.

Националните развојни приоритети сами по себе не потврдуваат дека е обезбедено финансирање за поединечните локалитетски проекти. Финансиската и институционалната подготвеност на мерките за Хисарлак и „Света Ана“ се утврдуваат при нивната посебна проектна разработка.

Концепција за туристичко зонирање на Бугарија

Територијата на Бугарија е организирана во девет туристички региони. Општините претставуваат основна територијална единица при определувањето на нивните граници. За секој регион се утврдени центар и туристичка специјализација, со цел појасно позиционирање на туристичкиот пазар и поефикасно управување со дестинациите. Туристичкото зонирање не претставува истоветна поделба со административните области или планските региони.

Ќустендил и Невестино се вклучени во туристичкиот регион Софија. Нивната туристичка ориентација не треба да се претставува како формална припадност кон Рилско-Пиринскиот туристички регион.

Во заедничката стратегија, регионалната припадност се разграничува од локалната специјализација. Туристичкиот профил на Ќустендил се разработува преку поврзувањето на бањските услуги, културното наследство, градските и парковските простори и планинското опкружување. Невестино се разгледува преку културно-историските локалитети, руралниот амбиент и природните содржини. Овие локални карактеристики ја формираат основата за нивното поврзување со понудата на Североисточниот плански регион.

Годишни програми за национална туристичка промоција

Годишните програми за национална туристичка промоција го определуваат оперативниот пристап кон претставувањето на Бугарија на домашниот и меѓународните пазари. Приоритетите за 2026 година се насочени кон препознатливоста на националниот туристички бренд, позитивниот имиџ на земјата, стратегиските партнерства и промотивните кампањи на домашниот, соседните и приоритетните меѓународни пазари. Посебно место имаат дигитализацијата и ефикасното комбинирање на маркетиншките инструменти.

За Ќустендил и Невестино, оваа програмска рамка е релевантна за видливоста на локалитетите и претставувањето на поврзани туристички производи. Во инфраструктурна смисла, промоцијата се надоврзува на проверени информации за објектите, нивната достапност, работното време и туристичките услуги. Промотивните активности не ја заменуваат потребата од функционални објекти, јасна сигнализација и редовно одржување.

Национални инструменти за туристичко информирање и дигитализација

Во националниот туристички систем функционираат Националниот туристички регистар, Регистарот на туристички атракции и Единствениот систем за туристички информации – ЕСТИ. Министерството за туризам обезбедува пристап до овие инструменти и упатства за користење и доставување податоци.

Постоењето на национални регистри и системи не значи дека секој локалитет располага со целосна дигитална туристичка услуга. За потребите на заедничката стратегија се прави разлика меѓу административната евиденција и содржините наменети за туристите: дигитални мапи, опис на локалитетите, информации за пристапноста, тематски рути, работно време и контакт со управувачите.

За Хисарлак и „Света Ана“, дигиталната инфраструктура се разгледува како дополнување на физичката сигнализација и интерпретација. Нејзината функционалност зависи од точноста на податоците, јазичната достапност и определувањето одговорни лица за ажурирање.

Поврзаност на националните определби со туристичката инфраструктура

Во рамките на заедничката стратегија, националните определби се поврзуваат со конкретни инфраструктурни категории. Следната табела ја прикажува нивната примена во Ќустендил и Невестино; таа не претставува список на веќе одобрени или финансирани национални проекти.

Национална определба / инструмент	Инфраструктурна поврзаност	Примена во Кустендил и Невестино
Одржливост и квалитет на туристичката понуда	Функционални објекти, туристичка опрема, санитарна поддршка и одржување	Поврзување на уредувањето на локалитетите со долгорочно користење и управување
Разновидна и целогодишна понуда	Културни, бањски, рекреативни и едукативни содржини	Комбинирање на градската, бањската, природната и руралната понуда
Зачувување на природното и културното наследство	Контролирано движење, интерпретација и соодветна туристичка опрема	Заштита на тврдината и шумопаркот Хисарлак и на сакралниот и природниот простор кај „Света Ана“
Туристичко зонирање и позиционирање	Поврзани локалитети, тематски рути и усогласени информации	Претставување на двете општини како комплементарни дестинации во прекуграничната понуда
Национална туристичка промоција	Квалитетни дигитални и печатени содржини	Промоција врз основа на проверени и реално достапни услуги
Национални информациски системи	Евиденција и размена на туристички податоци	Поврзување на локалните информации со релевантните национални инструменти
Оперативно планирање и следење	Инвентар, показатели, проектна документација и планови за одржување	Определување носители, рокови и мерливи резултати за инфраструктурните мерки

Значење за заедничката стратегија

Националната рамка на Република Бугарија обезбедува стратегиска основа за туристичкиот развој на Кустендил и Невестино, додека конкретните инфраструктурни приоритети се определуваат според локалната состојба, туристичките потреби и расположливите ресурси.

Во заедничката стратегија, Хисарлак се разгледува како простор за поврзување на културното наследство, парковската рекреација и туристичката интерпретација. Рeonот на црквата „Света Ана“ се разгледува како сакрално-природна целина, во која туристичката инфраструктура треба да биде усогласена со карактерот на местото. Поврзувањето со Североисточниот плански регион се заснова на комплементарност на понудата, усогласено информирање и заедничко развивање туристички производи, со задржување на посебните национални надлежности и локални одговорности.

2.2. Регионални и локални развојни документи

Регионалните развојни приоритети за периодот 2021–2026 ги поврзуваат туризмот, земјоделството, руралниот развој и заштитата на наследството. Североисточниот плански регион има потенцијал за развој на рурален, културен, природен, манастирски, гастрономски, активен и алтернативен туризам. Бидејќи најголемиот број населени места во регионот се рурални, туризмот се разгледува како можност за оживување на селските средини, подобрување на локалната економија, промоција на локалните производи и зачувување на природното и културното наследство. Многу културно-историски знаменитости и природни атракции се наоѓаат токму во руралните средини, поради што развојот на туризмот е тесно поврзан со подобрувањето на руралната инфраструктура.

Клучен приоритет е подобрувањето на руралната и туристичката инфраструктура. Во таа насока се предвидува подобрување на инфраструктурата на манастирите во регионот, особено во Старо Нагоричане, Липково, Крива Паланка и Куманово, како и подобрување на инфраструктурата во значајни туристички локалитети како Кокино и Куклица. Понатаму, се предвидува трасирање и обележување планински и велосипедски патеки во Крива Паланка и Старо Нагоричане, уредување трекинг, велосипедски и мото-патеки во Бислимска Клисура, поставување платформи за риболовци и соларни канделабри, партерно уредување на Кумановска Бања, трасирање патеки и обележување локалитети со карпеста уметност, изградба на инфо-центри и инфо-точки и поставување информативни табли.

Во контекст на туристичка инфраструктура без транспортна инфраструктура, особено се релевантни елементите што директно го подобруваат туристичкото искуство во самата дестинација: инфо-центри, инфо-точки, информативни табли, уредени патеки во туристички зони, партерно уредување, платформи, осветлување, обележување културни и природни локалитети и уредување на манастирски, природни и културно-историски простори. Овие активности не се однесуваат само на физичко уредување, туку и на подобрување на видливоста, ориентацијата, безбедноста и интерпретацијата на туристичките содржини.

Важни се и привлекувањето инвестиции и поддршката за изградба и категоризација на сместувачките капацитети. Се оценува дека зголемувањето на посетеноста во регионот може да се постигне преку зголемување на капацитетите за сместување и подобрување на нивниот квалитет. Како индикативни активности се наведуваат доградба на ловечки куќи, поддршка на приватни инвестиции во нови сместувачки капацитети, обуки за користење фондови, доследна примена на категоризацијата и изградба на сместувачки капацитети и кампови.

Предвидени се и мапирање и вреднување на природното и културно-историското наследство, со цел да се утврди кои ресурси имаат реална туристичка вредност и како може одржливо да се користат. Овој пристап е значаен бидејќи не секој локалитет автоматски претставува туристички производ. Потребно е истражување, конзервација, интерпретација, промоција и поврзување на локалитетите во тематски целини. Во таа насока се предвидува изработка на интерактивни мапи, промотивни материјали, GIS-систем за локализирање на најзначајните атракции и истражување и конзервација на позначајни локалитети.

Друг значаен дел е подобрувањето на видливоста преку сигнализација и визуелизација на туристички атрактивните локации. Туристичките атракции остануваат недоволно познати доколку не се обележани и ако туристите немаат јасни информации за нив. Затоа се предвидува повеќејазична сигнализација, информативни табли, електронски содржини, визуелизација на Кокино и дигитална презентација на културните атракции. Овој дел е особено важен за Североисточниот регион, бидејќи располага со вредни локалитети, но дел од нив сè уште немаат доволна туристичка препознатливост.

Покрај уредувањето на поединечни локалитети, се предвидува и формирање и промовирање на регионални туристички понуди. Во таа насока се предвидува промоција на манастирска тура поврзана со манастирите од Источниот плански регион, тура на културни пејзажи која ги опфаќа Кокино, Куклица и Цоцев Камен, тура за карпеста уметност, гастрономска понуда, календар на настани, поддршка на културни и спортски манифестации и ревитализација на рурални средини со богати етнографски карактеристики. Овој пристап е значаен затоа што го третира регионот како интегрирана туристичка дестинација, а не како збир од неповрзани локалитети.

Се предвидува и формирање кластер за туризам во Североисточниот плански регион. Целта е да се поврзат сите директни и индиректни чинители во туризмот: општините, туристичките агенции, угостителите, сместувачките капацитети, културните институции, локалните производители, граѓанскиот сектор и другите даватели на услуги. Со ваков

кластер би се подобрила координацијата, би се специјализирале туристичките производи и би се зајакнала регионалната промоција.

Дополнително се предвидува воведување информациски систем за евиденција на туристи и аналитика. Во регионот не е потврдено постоење на напреден систем за електронска евиденција и подлабока туристичка аналитика. Ваквиот систем би овозможил подобро следење на бројот и структурата на туристите, нивните потреби, мотиви за посета, задоволство и можност за повторна посета. Ова е важно за поефикасно планирање на туристичката понуда, бидејќи развојот не треба да се базира само на претпоставки, туку и на податоци.

Потребно е и јакнење на капацитетите на туристичките работници. Туризмот не зависи само од природните и културните ресурси, туку и од квалитетот на услугата, знаењето, професионалноста и способноста на локалните чинители да креираат привлечни туристички производи. Затоа се предвидуваат обуки, едукација, зајакнување на капацитетите на локалното население и можност за ангажирање квалификувани лица од областа на туризмот во општините.

Од аспект на културата, се предвидува збогатување на културната понуда и унапредување на инфраструктурата во културата. Ова вклучува подобрување на локалните културни програми, координација меѓу општините, обнова и унапредување на културни објекти, културни домови, концертни простори, кина и други содржини што може да придонесат за развој на културен туризам. Со оглед на тоа што Североисточниот регион располага со археолошки локалитети, манастири, етнографско наследство и традиционални манифестации, културната инфраструктура има важна улога во развојот на туристичката понуда.

Во целина, туризмот се разгледува како дел од поширок регионален развој, а не како изолирана активност. Туризмот е поврзан со руралниот развој, инфраструктурата, културата, животната средина, човечкиот капитал, инвестициите и локалната економија. Регионот има значителни потенцијали, но и сериозни слабости: недоволно развиена инфраструктура, недоволни сместувачки капацитети, слаба туристичка сигнализација, ограничена промоција, недоволна координација меѓу чинителите и недоволна туристичка аналитика.

Локалните развојни приоритети ги конкретизираат регионалните насоки на ниво на општините Куманово, Крива Паланка, Кратово, Липково, Ранковце и Старо Нагоричане. Регионалното планирање ја обезбедува пошироката развојна рамка, додека на локално ниво се определуваат мерките, проектите и активностите според потребите и можностите на секоја општина.

Општина Куманово

Развојот на туризмот во руралниот дел на општина Куманово е значаен локален економски приоритет. Туристичките потенцијали не се ограничуваат само на урбаното подрачје, туку ги опфаќаат и руралните, природните, културните и рекреативните простори. Нивното активирање бара поврзување на локалните ресурси со соодветна инфраструктура и туристички услуги.

Од аспект на туристичката инфраструктура, значајни се содржините поврзани со Бислимската Клисура, Кумановската Бања, културно-историските локалитети, манифестациите, руралните населби и рекреативните простори. Куманово, како најголема општина во регионот, има улога на урбан и услужен центар, но располага и со потенцијал за развој на туризмот надвор од градското јадро.

Квалитетот на животната средина, јавната хигиена, управувањето со отпадот и водите и одржувањето на зелените површини директно влијаат врз туристичката привлечност и

одржливоста на Куманово. Затоа, локалниот економски развој треба да се усогласува со еколошките приоритети и комуналното уредување.

Општина Крива Паланка

Локалниот развој на Крива Паланка ги поврзува економските, еколошките, социјалните и родово одговорните приоритети. Во ваква интегрирана рамка, туризмот се надоврзува на локалната економија, заштитата на животната средина, културното наследство и одржливото користење на ресурсите.

Меѓу локалните економски приоритети на Крива Паланка за периодот 2024–2027 се развојот на екотуризмот и гастрономскиот туризам, како и производството на еколошки здрава храна. Општината има потенцијал за поврзување на туризмот со локалните производи, природните вредности, руралните средини, гастрономијата и културно-манастирското наследство.

Годишното спроведување на развојните приоритети во Крива Паланка се поврзува со локалните буџетски средства и службите за економски развој. За 2025 година се предвидени активности за поддршка на малите и средните претпријатија, претприемништвото, инвестициите и локалната економија.

Дополнителна развојна насока е поврзувањето на културното и природното наследство со алтернативниот туризам. Ова е важно за туристичката инфраструктура, бидејќи овозможува наследството да се користи како основа за идни туристички содржини и услуги.

Општина Кратово

Општина Кратово има посебно значење во Североисточниот регион бидејќи располага со силен туристички идентитет, поврзан со старата градска архитектура, кулите, мостовите, вулканскиот релјеф, културното наследство и природните локалитети. Туристичкиот развој бара вреднување на овие ресурси, утврдување на можностите за нивно одржливо користење и определување конкретни активности.

Туризмот во Кратово придонесува за локалната економија преку поврзување на културното наследство, угостителските услуги и другите дејности. За периодот 2022–2026, оваа поврзаност има значење за подобрување на економските резултати и активирање на туристичкиот потенцијал на општината.

Туристичките приоритети на Кратово непосредно се поврзуваат со уредување на културните локалитети, обнова и интерпретација на староградската архитектура, поставување туристичка сигнализација, развој на водичка служба, дигитални мапи, инфо-центар, сувенирска понуда, културни рути и тематски туристички производи.

Општина Ранковце

Локалниот економски развој на Ранковце за периодот 2023–2028 се заснова на користење на постојните ресурси и согледување на силните и слабите страни, можностите и заканите. Природните, руралните и културните вредности претставуваат основа за поврзани развојни проекти и за унапредување на локалната економија.

Во контекст на туристичката инфраструктура, Ранковце може да се поврзе со рурални туристички содржини, локални производи, излетнички места, манастирски и природни локалитети, како и со регионални туристички рути кои би ги поврзале Крива Паланка, Кратово, Старо Нагоричане и Куманово.

Општина Старо Нагоричане

Локалниот економски развој на Старо Нагоричане се заснова на соработка меѓу општината и локалната заедница. Учеството на жителите е важно за определување на приоритетите и за одржливо користење на локалните туристички ресурси.

Бидејќи станува збор за рурална општина, значаен е развојот на туризам што не е масовен, туку тематски: манастирски, културен, рурален, рекреативен и излетнички. Потребни се содржини како информативни табли, уредени простори околу културните локалитети, санитарни јазли, места за одмор, мали угостителски услуги, промотивни материјали и поврзување со регионалните туристички рути.

Општина Липково

Во општина Липково, квалитетот на животната средина е клучна основа за рурален, природен, излетнички и рекреативен туризам. Еколошките приоритети за периодот 2022–2028 се поврзуваат со урбанизмот, комуналното уредување и локалниот економски развој. Координацијата меѓу овие области е значајна за планирањето и одржувањето на туристичката инфраструктура.

Табела: Локални документи и значење за туристичка инфраструктура

Општина	Релевантни локални документи	Главна врска со туризмот и туристичката инфраструктура
Куманово	Стратегија за ЛЕР 2019–2024; Акциски план; ЛЕАП	Рурален туризам, Бислимска Клисура, Кумановска Бања, културни и рекреативни содржини
Крива Паланка	Интегриран локален развоен план 2024–2027; План за ЛЕР 2024–2027; Програма за ЛЕР 2025; ЛЕАП 2025–2030	Еко, гастрономски, културен, природен, манастирски и алтернативен туризам
Кратово	Стратегија за развој на туризмот 2020–2024; Стратегија за ЛЕР 2022–2026	Културен туризам, стара архитектура, локалитети, туристичка сигнализација, инфо-содржини
Ранковце	План за ЛЕР 2023–2028	Рурален развој, локални ресурси, мали бизниси, регионално поврзување
Старо Нагоричане	Стратегија за ЛЕР 2019–2023	Манастирски, културен, рурален и рекреативен туризам
Липково	ЛЕАП 2022–2028; документи за локален развој и животна средина	Природен, рурален, излетнички и рекреативен туризам
Ќустендил	План за интегриран развој 2021–2027	Интегриран туризам; Хисарлак, тврдина, парк, информации и туристички содржини. Планските предлози не значат изведени објекти.
Невестино	План за интегриран развој 2021–2027	Културни и природни вредности, еко- и културни патеки; локална разработка за „Света Ана“ во рамките на оваа стратегија.

Локални развојни документи во Ќустендил и Невестино

Локалната развојна рамка за општините Ќустендил и Невестино се заснова на плановите за интегриран развој за периодот 2021–2027 година. Овие документи ги определуваат среднорочните општински приоритети и ја поставуваат основата за поврзување на економскиот развој, уредувањето на просторот, заштитата на наследството и подобрувањето на јавните услуги. Во рамките на заедничката стратегија, нивните определби се разгледуваат од аспект на туристичките локалитети, придружната инфраструктура, туристичките услуги и поврзувањето на локалната понуда.

Општина Кустендил

Среднорочните развојни приоритети на општина Кустендил за периодот 2021–2027 ги опфаќаат градот и 71 село. Тие ги поврзуваат потребите на градскиот центар и руралните населби со националните и регионалните развојни определби и создаваат основа за координирано општинско управување.

Интегрираниот туристички развој е значајна насока за локалниот развој. Туризмот се поврзува со користењето на културно-историското наследство, бањските ресурси, природното опкружување и јавните простори. Од инфраструктурен аспект, оваа ориентација ја нагласува поврзаноста меѓу туристичките објекти, нивната непосредна околина и услугите што го овозможуваат престојот на посетителите.

Посебно место има реонот на **Хисарлак**, каде што културното наследство и парковската функција се преклопуваат во единствен туристичко-рекреативен простор. Планските намери опфаќаат подобрување на парковската опрема, осветлувањето и сигнализацијата, заштита и претставување на тврдината, информативен центар, музејски содржини и унапредување на зоолошката градина. Овие определби го поставуваат Хисарлак како простор во кој инфраструктурното уредување е поврзано со културната, рекреативната и едукативната функција.

Значењето на овие плански насоки за туристичката инфраструктура е во разгледувањето на Хисарлак како поврзана туристичка целина. Парковската опрема и местата за одмор ја поддржуваат рекреативната употреба; осветлувањето и сигнализацијата се поврзани со ориентацијата и безбедноста; музејските и информативните содржини ја поддржуваат интерпретацијата на наследството. Така, инфраструктурата не се сведува само на поединечни објекти, туку ги опфаќа и односите меѓу нив, движењето на посетителите и организацијата на престојот.

Мерките од заедничката стратегија треба да се усогласат со општинските приоритети. Сепак, наведените плански намери се разграничуваат од фактичката изграденост и оперативност на објектите. Самото определување на развојните приоритети не потврдува дека се обезбедени средства, дека е завршена изградбата или дека содржините се ставени во употреба.

Општина Невестино

Среднорочните развојни приоритети на општина Невестино за периодот 2021–2027 создаваат основа за усогласување на локалните иницијативи, вклучително и интервенциите поврзани со туризмот.

Туристичкиот развој е поврзан со претприемништвото и користењето на културното и природното наследство. Предвидени се еко- и културни патеки, како и конзервација и уредување на историски и верски објекти. Туризмот се разгледува како активност што ги поврзува локалните ресурси со услугите и економските активности во населбите.

Од аспект на туристичката инфраструктура, овие определби се однесуваат на уредувањето и претставувањето на локалитетите, поврзувањето на содржините преку патеки и обезбедувањето услови за нивно посетување. Културните и природните вредности претставуваат ресурсна основа, додека туристичката инфраструктура ја овозможува нивната организирана и безбедна употреба. Во заедничката стратегија оваа поврзаност се разработува преку сигнализацијата, интерпретацијата, местата за одмор и основната туристичка поддршка.

За реонот на црквата „Света Ана“ кај село Смоличано не е потврдена посебна, веќе одобрена детална програма за туристички развој. Општите определби за културни патеки и верско наследство не се изедначуваат со одобрени локалитетски инвестиции. Заедничката стратегија ги конкретизира потребите, но нивната реализација зависи од општинските одлуки, имотните услови, проектната документација и согласностите на надлежните чинители.

Во овој реон, инфраструктурниот пристап е условен од поврзаноста на црковниот простор, изворот и чешмата, местата за одмор и природните содржини во околината. Затоа, интервенциите се разгледуваат како уредување на сакрално-природна целина, со почитување на верската функција и карактерот на просторот. Информирањето, ориентацијата, санитарната поддршка и одржувањето се дел од туристичката функција, а не замена за основната намена на локалитетот.

Проектна рамка за спроведување на локалните туристички приоритети

Дополнителна, конкретна основа за поврзување на локалните определби со туристичката инфраструктура е проектот BGМК0200028 „Прекугранична атрактивност – интелигентен туризам во регионот Кустендил – Крива Паланка – Невестино“, финансиран во рамките на програмата Интеррег VI-A ИПА Бугарија – Северна Македонија 2021–2027.

Преглед на локалните документи и нивното инфраструктурно значење

Општина / опфат	Документ или проектна рамка	Главна поврзаност со туризмот	Значење за туристичката инфраструктура
Кустендил	План за интегриран развој 2021–2027	Интегриран туристички развој и користење на културните, природните и бањските ресурси	Основа за усогласување на туристичките вложувања со општинските развојни приоритети
Кустендил – Хисарлак	Насоки за унапредување на Хисарлак	Поврзување на наследството, парковската рекреација и туристичките содржини	Парковска опрема, осветлување, сигнализација, претставување на тврдината, информативни и музејски содржини и зоолошка градина
Невестино	План за интегриран развој 2021–2027	Претприемништво и туристичко користење на културното и природното наследство	Еко- и културни патеки, конзервација и уредување на историски и верски објекти
Невестино – „Света Ана“	Локалитетска разработка во заедничката стратегија	Поврзување на верската посета со природниот и руралниот амбиент	Конкретизирање на потребите за прием, ориентација, интерпретација, санитарна поддршка и одржување

2.3. Просторно и урбанистичко планирање

Просторното и урбанистичкото планирање претставува основа за правилно лоцирање, уредување и развој на туристичката инфраструктура. Преку планските документи се утврдува намената на земјиштето, условите за градење, режимите на заштита, јавните површини, зелените зони, рекреативните простори и можностите за развој на туристички содржини. Во законската рамка, урбанистичкото планирање се уредува преку Законот за урбанистичко планирање, кој ја дефинира системската и хиерархиската поставеност на урбанистичкото планирање, видовите и содржината на урбанистичките планови и начелата за уредување на просторот.

Во контекст на туристичката инфраструктура, просторното и урбанистичкото планирање е значајно затоа што овозможува туристичките содржини да се развиваат плански, а не стихийно. Тоа значи дека сместувачките капацитети, угостителските објекти, инфо-центрите, рекреативните зони, културните содржини, јавните простори, санитарните јазли, видовците и туристичката сигнализација треба да бидат усогласени со просторните и урбанистичките планови. Ова е особено важно во рурални и природно чувствителни подрачја, каде што туризмот може да придонесе за развој, но истовремено може да создаде притисок врз природата, земјиштето и локалната заедница.

За Североисточниот плански регион, просторното планирање има посебно значење поради големиот број рурални населби, природни локалитети, културно-историски вредности и потенцијали за алтернативен туризам. Локалитети како Кокино, Куклица, Цоцев Камен, Бислимска Клисура, Кумановска Бања, манастирите и руралните средини не треба да се третираат само како поединечни туристички точки, туку како дел од поширок просторен систем. Затоа, потребно е нивното уредување да биде усогласено со планските документи, режимите на заштита, комуналната опременост и капацитетот на просторот.

За Хисарлак, просторното планирање мора да ги разграничи археолошкото јадро, парк-шумата, рекреативните содржини и влезните точки. Кај „Света Ана“ се разликуваат црковниот двор, просторот за одмор од другата страна на пристапниот пат и издвоениот пристап до водопадот. Пренамената на постојните неискористени згради во туристички содржини е условена со проверка на сопственоста, конструктивната состојба, дозволената намена и надлежните согласности. Претпоставена просторна поврзаност не значи обезбедено право на користење.

Прашање	Значење за туристичка инфраструктура
Намена на земјиште	Определува каде може да се градат туристички, угостителски, рекреативни и културни содржини
Урбанистички услови	Ги утврдува правилата за изградба, реконструкција и уредување на објекти
Заштитени подрачја	Воведуваат ограничувања и посебни услови за користење на просторот
Јавни површини	Овозможуваат уредување плоштади, паркови, пешачки зони, видовци и места за одмор
Комунална инфраструктура	Важна е за санитарни јазли, отпад, осветлување, водоснабдување и јавна хигиена
Туристички локалитети	Потребно е планско уредување, сигнализација, инфо-табли и контролирано користење

2.4. Законска рамка за туризам, угостителство и локален развој

Законската рамка за туризам, угостителство и локален развој ја поставува правната основа за планирање, организирање, вршење и надзор на дејностите што ја создаваат туристичката понуда. Во контекст на туристичката инфраструктура, оваа рамка е значајна затоа што ги уредува условите за туристички услуги, сместување, угостителски објекти, туристички водичи, категоризација, локални надлежности, регионално планирање и финансирање на развојни проекти.

Североисточен плански регион

Закон за туристичката дејност

Законската рамка за туристичката дејност ги утврдува условите за организирање и обезбедување туристички услуги. При нејзината примена треба да се земат предвид важечките измени и дополнувања.

Овој закон ја уредува туристичката дејност, односно условите под кои се вршат туристички услуги, работењето на туристичките агенции, туристичките водичи, туристичките придружници, туристичките аниматори, туристичката промоција и другите услуги поврзани со организирано патување и престој на туристите. Во функција на туристичката инфраструктура, законот е важен бидејќи обезбедува правна основа за организирање туристички производи, туристички рути, водичка служба, туристички информации и услуги што го подобруваат искуството на посетителите.

Во Североисточниот регион, примената на овој закон е поврзана со развој на туристички производи како: манастирски тури, културни рути, посети на Кокино, Куклица, Цоцев Камен, Кратово, Бислимска Клисура, Кумановска Бања и рурални населби. За овие производи не е доволно само постоење на локалитет; потребни се легално организирани туристички услуги, водичи, информации, промотивни материјали, локални даватели на услуги и јасна координација со општините и надлежните институции.

Аспект од Законот за туристичката дејност	Значење за туристичката инфраструктура
Туристички услуги	Овозможува организирање посети, тури, водичи и туристички програми
Туристички агенции	Можат да креираат и продаваат регионални туристички производи
Туристички водичи и придружници	Важни за интерпретација на културни, природни и историски локалитети
Туристичка промоција	Поврзана со мапи, брошури, веб-платформи, апликации и инфо-центри
Туристички производи	Овозможуваат поврзување на повеќе локалитети во една понуда

Закон за угостителската дејност

Законската рамка за угостителската дејност ги утврдува условите за работа на угостителските објекти. При нејзината примена се земаат предвид важечките измени и дополнувања.

Со Законот за угостителската дејност се уредуваат условите и начинот на вршење на угостителската дејност. Угостителската дејност опфаќа давање угостителски услуги за сместување и услуги за исхрана, односно подготовка и послужување храна и пијалаци.

Овој закон е директно поврзан со туристичката инфраструктура затоа што сместувачките и угостителските капацитети се основен дел од туристичката понуда. Тука спаѓаат хотели, мотели, апартмани, соби за издавање, кампови, ресторани, кафулиња, традиционални гостилници, етно-ресторани, објекти за локална гастрономија и други капацитети што го поддржуваат престојот на туристите.

Аспект од Законот за угостителската дејност	Значење за туристичката инфраструктура
Сместувачки услуги	Правна основа за хотели, апартмани, кампови, соби, селски домаќинства
Услуги за храна и пијалаци	Правна основа за ресторани, кафеани, традиционални гостилници и гастрономски понуди
Категоризација	Важна за квалитет, стандарди и доверба кај туристите
Услови за работа	Обезбедува минимални технички, санитарни и услужни стандарди
Инспекциски надзор	Овозможува контрола на законитоста и квалитетот на услугите

Закон за локалната самоуправа

Законот за локалната самоуправа е значаен затоа што ги определува надлежностите на општините, непосредното учество на граѓаните во одлучувањето, организацијата и работата на органите на општината, општинската администрација, имотот на општината и соработката меѓу општините и Владата.

Од аспект на туризмот, овој закон е важен затоа што општините имаат директна улога во локалниот економски развој, урбанистичкото планирање, комуналните дејности, културата, спортот, заштитата на животната средина, јавните површини и локалните развојни програми. Токму овие области се основа за развој на туристичка инфраструктура без транспортна инфраструктура.

Во Североисточниот регион, општините Куманово, Крива Паланка, Кратово, Липково, Ранковце и Старо Нагоричане преку своите локални стратегии, програми за локален економски развој, програми за култура, програми за животна средина и комунални програми можат да планираат и реализираат туристички содржини. Тоа вклучува уредување локалитети, поставување туристичка сигнализација, инфо-точки, јавни санитарни јазли, осветлување, зелени површини, манифестации, поддршка на локални производи и промоција на општинските туристички потенцијали.

Надлежност на општината	Врска со туристичка инфраструктура
Локален економски развој	Поддршка на туризам, мали бизниси, локални производи и услуги
Урбанистичко планирање	Определување локации и услови за туристички и угостителски капацитети
Комунални дејности	Хигиена, отпад, осветлување, јавни површини, санитарни услови
Култура	Музеи, манифестации, локално наследство, културни рути
Спорт и рекреација	Патеки, излетнички места, спортски содржини, рекреативни зони
Животна средина	Заштита на природни локалитети и одржливо користење на просторот

Закон за рамномерен регионален развој

Законот за рамномерен регионален развој ја уредува политиката за поттикнување рамномерен регионален развој, целите, начелата, носителите на политиката, планирањето на регионалниот развој, финансирањето, спроведувањето, следењето и оценувањето на планските документи и проекти.

Регионалното планирање и спроведувањето на развојните политики треба да се усогласуваат со важечката законска рамка и нејзините измени и дополнувања.

Овој закон е особено важен за Североисточниот плански регион бидејќи токму врз основа на системот за рамномерен регионален развој се подготвуваат и спроведуваат програмите за развој на планските региони. Во оваа рамка се определуваат регионалните приоритети, мерки и проекти за периодот 2021–2026.

Од аспект на туристичката инфраструктура, Законот за рамномерен регионален развој е важен затоа што овозможува меѓуопштинска координација и финансирање на проекти што не се ограничени на една општина. Туристичките рути, културните пејзажи, манастирските тури, гастрономските понуди, регионалната промоција и туристичката сигнализација често имаат регионален карактер и бараат заедничко планирање.

Елемент од регионалниот развој	Значење за туризмот
Плански региони	Овозможуваат туризмот да се планира на пошироко регионално ниво
Програми за развој	Дефинираат мерки за туризам, рурален развој, инфраструктура и локална економија
Финансирање регионални проекти	Може да поддржи инфо-центри, локалитети, сигнализација, патеки и промоција
Меѓуопштинска соработка	Важна за туристички рути и заеднички туристички производи
Следење и оценување	Овозможува проверка на резултатите од реализираните проекти

Општини Кустендил и Невестино

Законска рамка за туризам, угостителство и локален развој

Законската рамка за развој на туристичката инфраструктура во општините Ќустендил и Невестино се состои од повеќе меѓусебно поврзани закони и подзаконски акти. Централно место има Законот за туризмот, додека планирањето и реализацијата на инфраструктурните зафати се поврзани и со прописите за регионален развој, локална самоуправа, просторно планирање, градење, културно наследство, заштита на природата, безбедност на храната, локални даноци и пристапност.

Во Република Бугарија угостителството не е уредено со посебен закон за угостителска дејност, туку главно преку Законот за туризмот и подзаконските акти за категоризација на местата за сместување и објектите за исхрана и забава. Дополнително се применуваат прописите за храната, здравствените и хигиенските услови, заштитата на потрошувачите, просторното планирање и безбедноста на објектите.

Закон за туризмот

Законот за туризмот претставува основен секторски пропис со кој се уредуваат управувањето, регулирањето и контролата на туристичките дејности, услуги и објекти, туристичкото зонирање, категоризацијата и регистрацијата на туристичките објекти, туристичкото информирање и распределбата на надлежностите меѓу државните и општинските институции. Законот го регулира и учеството на туристичките здруженија, правните лица и другите заинтересирани страни во развојот на туризмот.

Законот им определува непосредни надлежности на општините. Општинскиот совет донесува програма за развој на туризмот на територијата на општината, усогласена со повисоките стратески и плански документи. Кметот организира и координира спроведување на локалната туристичка политика, учествува во промоцијата на општината, врши определени административни постапки и обезбедува услови за туристичко информирање и развој на локалната понуда.

За Ќустендил и Невестино ова значи дека развојот на туристичката инфраструктура треба да биде поврзан со општинските програми за развој на туризмот, плановите за интегриран развој и годишните буџети. Инфраструктурните мерки на Хисарлак и кај „Света Ана“ не се реализираат само врз основа на заедничката стратегија, туку се разработуваат преку соодветните општински, просторни, проектни и буџетски постапки.

Законот создава основа и за функционирање на туристички информативни центри. Нивната функција е обезбедување информации за туристите, промоција на локалната понуда и поврзување на атракциите, сместувањето, угостителските услуги, настаните и локалните производи. За планираните туристички содржини на Хисарлак и кај „Света Ана“ треба да се утврди дали ќе функционираат како формални туристички информативни центри, туристички центри, музејско-интерпретативни простори или комбинирани објекти. Од оваа определба зависат нивниот правен статус, операторот, услугите, потребниот кадар и режимот на работа.

Категоризација на местата за сместување и угостителските објекти

Законот за туризмот и придружната наредба ги уредуваат типовите, категориите и минималните услови за местата за сместување и објектите за исхрана и забава. Категоризацијата се однесува на хотели, мотели, семејни хотели, куќи и соби за гости, апартмани за гости, кампови, туристички населби и други законски определени облици

на сместување, како и на рестораните, гостилниците, кафеаните, баровите и другите објекти за исхрана и забава.

Категоријата на одделни видови места за сместување и угостителски објекти ја определува министерот за туризам, додека за други категории надлежен е кметот на општината. За објектите за кои е надлежен кметот, категоризацијата се спроведува преку општинска постапка и соодветна експертска комисија. Категоризираниите објекти добиваат потврда и ознака за категорија и се внесуваат во Националниот туристички регистар.

Подеталните услови се утврдени со **Наредбата за барањата кон категоризираниите места за сместување и објектите за исхрана и забава, постапката за определување категорија и условите за регистрирање соби и апартмани за гости**. Таа ги регулира карактеристиките на објектите, опремата, услугите и административните постапки за категоризација и регистрација.

За туристичката инфраструктура во Ќустендил и Невестино ова значи дека секој објект што ќе нуди сместување, храна или пијалаци треба да има соодветна намена, законски статус и потребна категоризација или регистрација. Предвидувањето кафуле, простор за дегустација или продажба на локални производи во иден туристички центар не претставува автоматско овластување за вршење угостителска дејност. Пред започнувањето со работа треба да се утврдат видот на услугата, операторот, категоризацијата, регистрацијата за храна и условите за користење на просторот.

Кај Хисарлак постојните и идните угостителски содржини треба да се разгледуваат одделно од парковската, музејската и информативната функција. Кај „Света Ана“, каде што нема развиена непосредна угостителска понуда, евентуалното обезбедување пијалаци, пакувана храна или локални производи треба да се организира во обем соодветен на посетеноста, санитарните услови и сакралниот карактер на локалитетот.

Закон за храната

Објектите што произведуваат, подготвуваат, складираат или послужуваат храна подлежат и на Законот за храната. Тој ги уредува безбедноста и квалитетот на храната, регистрацијата и одобрувањето на објектите, одговорностите на операторите и службениот надзор.

Рестораните, гостилниците, дегустациските простори и другите објекти во кои се ракува со храна треба да бидат регистрирани или одобрени кај надлежните органи за безбедност на храната, во зависност од видот на дејноста. Категоризацијата според Законот за туризмот и регистрацијата според Законот за храната се различни постапки и исполнувањето на едната не ја заменува другата.

Ова е релевантно и за промоцијата на локалната гастрономија и земјоделските производи од Ќустендил и Невестино. Дегустациите, продажбата и послужувањето локални производи треба да се организираат преку регистрирани оператори и простори што ги исполнуваат хигиенските и техничките услови. Стратегијата може да го предвиди развојот на вакви содржини, но не го заменува режимот за регистрација и контрола.

Закон за регионалниот развој

Законот за регионалниот развој го уредува системот на стратегиско планирање, програмирање, финансирање, спроведување, следење и оценување на регионалниот и

локалниот развој. Во него се определени местото и содржината на плановите за интегриран развој на општините.

Планот за интегриран развој ги утврдува среднорочните цели и приоритети за одржлив развој на општината и нејзините врски со другите општини. Планот треба да обезбеди просторна, временска и фактичка координација на различните секторски политики и ресурси. Тој содржи програма за реализација и показатели за следење и оценување. Планот се донесува од општинскиот совет по предлог на кметот и има седумгодишен период на важност.

Кметот го организира изработувањето и спроведувањето на планот и поднесува годишни извештаи за неговото остварување, додека општинскиот совет го донесува планот, ги одобрува извештаите и го контролира усогласувањето со општиот просторен план.

Според тоа, мерките за туристичка инфраструктура во Ќустендил и Невестино треба да бидат внесени или усогласени со програмите за реализација на плановите за интегриран развој. Ова е особено важно за мерките што бараат општинско финансирање, промена на просторни планови, решавање имотни прашања или повеќегодишно одржување.

Регионалниот развој може да се финансира од државниот и општинските буџети, фондовите на Европската Унија, средства од физички и правни лица, меѓународни финансиски институции и други законски дозволени средства. Предвидувањето на одредена мерка не значи дека средствата се автоматски обезбедени. За секоја инвестиција треба да се утврдат начинот на финансирање, носителот, сопственоста, проектната подготвеност и идните трошоци за работа и одржување.

Закон за локалната самоуправа и локалната администрација

Законот за локалната самоуправа и локалната администрација ги утврдува надлежностите на општинскиот совет, кметот и општинската администрација. Општините управуваат со прашањата од локално значење, вклучително со општинскиот имот, локалниот економски развој, просторното и урбанистичкото планирање, комуналните дејности, културата, спортот, рекреацијата, животната средина и дел од туристичките активности.

Општинскиот совет донесува стратегии, програми, планови, буџети и локални прописи, одлучува за користењето на општинскиот имот и го контролира работењето на општинските претпријатија и установи. Кметот го организира спроведувањето на одлуките, управува со општинската администрација и ја претставува општината.

Во примената на оваа стратегија, општините Ќустендил и Невестино треба да ја утврдат сопственоста и управувањето со секој инфраструктурен елемент. За Хисарлак треба да се разграничат надлежностите за парк-шумата, тврдината, патеките, сцената, зоолошката градина, паркинг-просторите и евентуалниот туристички центар. Кај „Света Ана“ треба да се утврдат сопственоста и правото на користење на црквата, придружните објекти, просторот кај чешмата и изворот, местото за одмор и пристапот до водопадот.

Закон за локалните даноци и такси

Законот за локалните даноци и такси го уредува туристичкиот данок кој се наплатува за реализираните ноќевања. Висината на данокот се определува со одлука и наредба на

општинскиот совет во законски утврдените граници, а приходите се уплаќаат во општинскиот буџет.

Лицата што нудат ноќевање имаат обврска да го пресметуваат, пријавуваат и уплаќаат туристичкиот данок. Податоците за ноќевањата се поврзани и со системот за туристичко информирање и со контролата на регистрираните места за сместување.

За Ќустендил и Невестино туристичкиот данок претставува локален приход поврзан со обемот на регистрираното сместување. Неговото постоење не е доволна финансиска основа за големи инфраструктурни инвестиции, но приходите може да се поврзат со локалните програми за туризам, промоција, информирање, одржување и уредување на туристичките простори, согласно важечките буџетски и општински одлуки.

Закон за просторно планирање

Законот за просторно планирање ги уредува намената и користењето на земјиштето, просторните планови, инвестициското проектирање, одобренијата за градење, изведувачето и употребата на градбите. Секој нов туристички, санитарен, угостителски или рекреативен објект треба да биде во согласност со намената на земјиштето, важечките просторни планови и условите за градење.

Поставувањето монтажни објекти, киосци, информативни точки, санитарни јазли, настрешници и друга туристичка опрема исто така подлежи на соодветни просторни и административни постапки. Означувањето на одредена содржина како „монтажна“ или „привремена“ не ја ослободува автоматски од потребните одобренија.

За Хисарлак просторните и градежните постапки треба да се усогласат со парковскиот и археолошкиот карактер на локацијата. Кај „Света Ана“ треба да се проверат границите и намената на парцелите, правото на пристап, статусот на постојните неискористени објекти и можноста за нивна реконструкција или пренамена.

Закон за културното наследство

Законот за културното наследство е непосредно релевантен за тврдината Хисарлак, црквата „Света Ана“ и другите недвижни културни вредности. Законот го уредува нивното идентификување, заштита, конзервација, реставрација, управување и претставување.

Инвестициските проекти и барањата за интервенции во недвижни културни вредности и во нивните заштитени територии подлежат на посебно стручно усогласување во случаите утврдени со законот. Ова се однесува и на интервенции што на прв поглед имаат само туристичка или комунална функција, како осветлување, табли, огради, патеки, рампи, инсталации или поставување опрема.

Затоа, мерките за тврдината Хисарлак не треба да се сведат на општо парковско уредување. Секоја интервенција во археолошкото јадро и неговата заштитена околина треба да се заснова на утврден режим на заштита и конзерваторски услови. Истиот принцип се применува кај црквата „Света Ана“ и нејзината непосредна околина, особено ако објектот или просторот имаат формален статус на културно наследство или се наоѓаат во заштитена територија.

Прописи за пристапност и универзален дизајн

Законот за просторно планирање и **Наредбата бр. РД-02-20-2 од 26 јануари 2021 година** ги определуваат барањата за пристапност и универзален дизајн на јавните простори, зградите и објектите. Наредбата ги утврдува минималните стандарди за пешачки простори, пристапни патеки, влезови, рампи, скали, лифтови, паркинг-места, санитарни простории, ознаки и други елементи.

Овие барања треба да се применуваат при проектирањето нови туристички центри, санитарни јазли, информативни точки и пристапни маршрути. Кај заштитените културни и природни локалитети решенијата треба истовремено да ги почитуваат условите за пристапност, заштита и техничка изводливост.

Фактичката непристапност на постојните патеки или објекти не се отстранува само со поставување рампа на влезот. Потребен е непрекинат пристапен синџир кој ги опфаќа пристигнувањето, движењето, влезот, информациите, користењето на услугата и приспособениот санитарен јазол. Кога целосната физичка пристапност не е изводлива поради релјефот или режимот на заштита, треба да се обезбедат проверени информации за ограничувањата и соодветни алтернативни начини на интерпретација.

Преглед на релевантната законска рамка

Закон или подзаконски акт	Област што ја уредува	Значење за туристичката инфраструктура во Кустендил и Невестино
Закон за туризмот	Туристички дејности, услуги, објекти, локални надлежности, информирање и регистри	Основа за општинските туристички програми, категоризацијата и управувањето со туристичките услуги
Наредба за категоризирани места за сместување и објекти за исхрана и забава	Типови објекти, категории, опрема, услуги и постапки	Применлива за хотелите, куќите за гости, рестораните, гостилниците и другите туристички објекти
Закон за храната	Безбедност на храната и регистрација на операторите и објектите	Применлив за ресторани, дегустациски простори, кафе-содржини и продажба на локални прехранбени производи
Закон за регионалниот развој	Планови за интегриран развој, финансирање, следење и оценување	Основа за внесување на инфраструктурните приоритети во општинските планови и програми
Закон за локалната самоуправа и локалната администрација	Надлежности на советот, кметот и администрацијата	Определување сопственост, управување, буџетирање и одржување на општинските туристички простори
Закон за локалните даноци и такси	Туристички данок и локални приходи	Приход поврзан со регистрираните ноќевања и локалната туристичка политика

Закон за просторно планирање	Намена на земјиштето, проектирање, градење и употреба	Задолжителна основа за туристички центри, санитарии, патеки, опрема и пренамена на објекти
Закон за културното наследство	Заштита, конзервација и интервенции врз културни вредности	Непосредно релевантен за тврдината Хисарлак, црквата „Света Ана“ и нивната околина
Наредба бр. РД-02-20-2 од 2021 година	Пристапност и универзален дизајн	Стандарди за пристапни патеки, влезови, санитарии, паркинг-места и информации

2.5. Законска рамка за заштита на природа и културно наследство

Заштитата на природата и културното наследство претставува основен услов за планирање и користење на туристичката инфраструктура. Во двете држави, инфраструктурните интервенции се усогласуваат со статусот на локалитетот, режимите на заштита и постапките за одобрување од надлежните институции.

Република Северна Македонија

Основен пропис е **Законот за заштита на природата**, кој ги уредува заштитата на биолошката и пределската разновидност, природното наследство и управувањето со заштитените подрачја. За туристичката инфраструктура неговото значење се однесува на дозволените активности, користењето на просторот и зачувувањето на природните вредности. Патеки, видовците, излетничките места и туристичката опрема во заштитени подрачја се усогласуваат со актите за прогласување, зоните на заштита и соодветните планови за управување.

Законот за животната средина ги уредува постапките за оценување на влијанијата на плановите и проектите врз животната средина. Во зависност од видот, обемот и локацијата на интервенцијата, се утврдува потребата од стратеска оцена, оцена на влијанието на проектот или друга применлива постапка.

Законот за заштита на културното наследство ги уредува идентификацијата, валоризацијата, конзервацијата, реставрацијата и користењето на културното наследство. Интервенциите врз заштитени објекти и во нивната заштитена околина подлежат на соодветни услови и одобренија од надлежните органи. Ова се однесува и на поставување туристички табли, осветлување, патеки, огради и друга придружна инфраструктура кога тие го засегаат наследството.

Во Североисточниот плански регион, овие прописи се релевантни за природните и културните локалитети, меѓу кои Кокино, Куклица, старото градско јадро на Кратово, црквата „Св. Ѓорѓи“ во Старо Нагоричане и манастирскиот комплекс „Св. Јоаким Осоговски“. Применливите услови се определуваат поединечно, според утврдениот статус и границите на заштита на секој локалитет.

Република Бугарија

Основната рамка ја сочинуваат **Законот за заштитените територии**, **Законот за биолошката разновидност** и **Законот за заштита на животната средина**. Тие ги уредуваат заштитата на природните подрачја, видовите и живеалиштата, управувањето со заштитените зони и оценувањето на влијанијата од планови и проекти. За интервенции што можат да засегнат зони од мрежата Натура 2000 се применува и постапката за оцена на нивната усогласеност со целите на заштита, кога е потребна согласно закон.

Законот за културното наследство ги уредува заштитата, конзервацијата, реставрацијата и претставувањето на културните вредности. Инвестициските проекти и интервенциите во заштитените територии на недвижното културно наследство подлежат на стручно усогласување во законски определените случаи. Тоа ги опфаќа и придружните туристички содржини доколку влијаат врз заштитениот објект или неговата околина.

Во општините Кустендил и Невестино, овие прописи се особено значајни за уредувањето на Хисарлак и реонот на црквата „Света Ана“. Кај Хисарлак, туристичката инфраструктура се усогласува со заштитата на тврдината и природниот амбиент. Кај „Света Ана“ се земаат предвид сакралниот карактер, изворот, водопадот и околниот простор, при што конкретните правни обврски се утврдуваат според формалниот статус на објектите и земјиштето.

Во двете држави, вклучувањето на одредена интервенција во стратегијата не ги заменува потребните еколошки, конзерваторски и други одобрености за нејзина реализација.

2.6. Усогласеност со принципи на одржлив туризам

Развојот на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино се заснова на рамнотежа меѓу економскиот развој, заштитата на природното и културното наследство и интересите на локалното население. Прекуграничниот простор се разгледува како целина со меѓусебно поврзани културни, природни, рурални, бањски и рекреативни содржини, при што се почитуваат посебностите на секој локалитет и националните правни рамки.

Одржливоста не се оценува само преку зголемување на бројот на посетители, туку и преку квалитетот на посетата, зачуваноста на ресурсите, пристапноста, функционалноста на инфраструктурата и долгорочната корист за локалните заедници. Овие принципи се применуваат при планирањето, проектирањето, користењето и одржувањето на туристичките простори.

Еколошка одржливост

Еколошката одржливост подразбира туристичката инфраструктура и активностите да не предизвикуваат деградација на природните живеалишта, загадување, нарушување на пределот или прекумерно користење на ресурсите. Предност имаат просторно приспособени решенија: означени пешачки и едукативни патеки, уредени видиковци,

места за одмор, соодветни санитарни јазли и организирано собирање и изнесување на отпадот.

Во Бислимската Клисура, Осоговските предели и речните коридори, овој принцип се применува преку насочување на посетителите по определени маршрути и избегнување непотребно проширување на изградените површини. Во парк-шумата Хисарлак, уредувањето на патеките, рекреативните точки и осветлувањето треба да ја зачува вегетацијата и да го ограничи нарушувањето на природниот амбиент. Кај „Света Ана“ и водопадот кај Смоличано, особено значење имаат заштитата на водата, спречувањето ерозија и управувањето со отпадот од излетничките посети.

Во целиот опфат се применуваат решенија за рационално користење на водата и енергијата, трајни материјали и лесно одржлива опрема. Обемот на изградбата се приспособува на чувствителноста на просторот и реалните туристички потреби.

Заштита на културното наследство

Одржливиот туризам го поврзува туристичкото користење на наследството со зачувувањето на неговата автентичност, интегритет и значење за локалната заедница. Археолошките локалитети, старите градски јадра, мостовите, кулите, манастирите и црквите се третираат како вредности што бараат континуирана заштита, одржување и стручно заснована интерпретација.

Во Кратово, овој пристап подразбира зачувување на староградската архитектура, кулите, мостовите и културниот пејзаж. Кај Кокино и Цоцев Камен, патеките, информативните табли и другата опрема се поставуваат со внимание кон културните и природните особености. На Хисарлак, туристичките содржини се усогласуваат со заштитата на тврдината и археолошките остатоци, додека во Невестино се почитуваат историската вредност на Кадин мост и сакралниот карактер на „Света Ана“.

Интерпретацијата треба да биде разбирлива и заснована на проверени податоци. Историските факти се разграничуваат од локалните преданија, а современите туристички содржини не треба да создаваат погрешна претстава за наследството. Дигиталните прикази и едукативните материјали го дополнуваат доживувањето без да бараат непотребни физички интервенции.

Економска одржливост и локална корист

Економската одржливост подразбира туристичкиот развој да создава корист за локалните жители и претпријатија и да обезбедува услови за долгорочно функционирање на инфраструктурата. Локалните сместувачки објекти, ресторани, водичи, занаетчии, земјоделци и производители на храна и сувенири се важни учесници во туристичката понуда.

Во руралните населби на Североисточниот регион, Кустендил и Невестино, туристичките посети се поврзуваат со локалната гастрономија, земјоделските производи, традиционалните занаети и малите сместувачки капацитети. Посетите на Кратово, Кокино и Осоговските локалитети може да се надополнуваат со локални услуги, како што посетите на Хисарлак и „Света Ана“ може да се поврзуваат со понудата во Кустендил, Невестино и околните населби.

Прекуграничното поврзување се заснова на програми што вклучуваат реално достапни услуги и локални даватели од двете страни на границата. Притоа, одржливоста на

инвестициите бара проценка не само на изградбата, туку и на трошоците за кадар, чистење, енергија, поправки и обновување на опремата. Новите објекти се планираат во обем што одговара на очекуваното користење и расположливите средства за работа.

Социјална и културна одржливост

Туристичките активности треба да бидат прифатливи за локалното население и да ги почитуваат неговите обичаи, верски вредности и секојдневни потреби. Уредувањето на јавните туристички простори треба да создава корист и за жителите, без неоправдано ограничување на нивниот пристап или нарушување на квалитетот на животот.

Во старото градско јадро на Кратово и градските простори на Кустендил, туристичкото користење се усогласува со станбената, трговската и јавната функција. Во руралните населби се почитуваат приватноста на домаќинствата и тековните земјоделски активности. Кај манастирот „Св. Јоаким Осоговски“, црквата „Св. Ѓорѓи“ и „Света Ана“, посетите се организираат со почитување на богослужбите, тишината, верските правила и гробишните простори.

Пристапноста и вклучувањето на различни групи посетители се составен дел од одржливоста. Инфраструктурата и информациите треба да ги земат предвид потребите на лицата со попреченост, повозрасните посетители и семејствата со деца. Каде што релјефот или заштитата на наследството ограничуваат одредени решенија, се обезбедуваат точни информации за бариерите и соодветни алтернативни начини на доживување на локалитетот.

Управување со посетителите

Управувањето со посетителите опфаќа организиран прием, јасни информации, означени маршрути, правила за однесување и редовно одржување. Обемот и начинот на посетување се приспособуваат на чувствителноста на локалитетот, неговата инфраструктурна опременост и можностите на управувачот.

Кај Кокино, Куклица и Бислимската Клисуре, насочувањето на движењето е важно за намалување на оштетувањата и ризиците. На Хисарлак, потребно е јасно поврзување на влезните точки, тврдината, рекреативните содржини и сцената. Кај „Света Ана“, се разграничуваат движењето низ сакралниот простор, излетничкото користење и пристапот до водопадот.

На почувствителните локации, ограничувањата на посетите се определуваат врз основа на проценка на влијанијата и безбедносните услови, а не преку произволно утврдени капацитети. За целиот опфат се следат состојбата на патеките и опремата, отпадот, оштетувањата, сезонските оптоварувања и повратните информации од посетителите и локалното население.

При планирањето на инвестициите се применува заеднички редослед: утврдување на реалните потреби, безбедно користење и одржување на постојната инфраструктура, разгледување можности за нејзина обнова или пренамена и, дури потоа, оправдана нова изградба. На тој начин, туристичкиот развој на Североисточниот плански регион, Кустендил и Невестино се насочува кон зачувани локалитети, квалитетна посета и трајна локална корист.

3. Анализа на постојната состојба

3.1. Општи карактеристики на подрачјето

Североисточниот плански регион се наоѓа во североисточниот дел на Република Северна Македонија и претставува простор со значајни природни, културни, рурални и развојни потенцијали. Регионот ги опфаќа општините Куманово, Крива Паланка, Кратово, Липково, Ранковце и Старо Нагоричане, а неговата положба е особено важна поради пограничната положба кон Србија и Бугарија. Ваквата географска поставеност му дава можност за развој на прекугранична соработка, регионално поврзување и туристичко вмрежување со соседните подрачја.

Подрачјето се карактеризира со разновиден релјеф, составен од котлини, речни долини, планински предели, клисури и рурални населби. Во регионот се истакнуваат природни целини како Осоговските Планини, Бислимска Клисура, долините на Пчиња и Крива Река, како и други ридско-планински и рурални простори погодни за рекреација, пешачење, велосипедизам, излетнички активности и екотуризам.

Од аспект на населението и просторната структура, регионот има изразен рурален карактер. Голем дел од населените места се села, што создава потенцијал за развој на рурален туризам, локална гастрономија, традиционални производи, етно-содржини и мали семејни бизниси. Сепак, руралниот карактер истовремено укажува и на потреба од подобрување на локалната инфраструктура, јавните услуги, комуналната опременост и економските можности за населението.

Во економска смисла, Североисточниот регион се соочува со развојни предизвици, но располага со потенцијали во земјоделството, малото стопанство, услугите, туризмот, културата и прекуграничната соработка. Најголем урбан и економски центар е Куманово, додека Крива Паланка и Кратово имаат значајна улога во развојот на културен, рурален, природен и алтернативен туризам.

Од туристички аспект, подрачјето располага со повеќе значајни локалитети и ресурси. Меѓу најпрепознатливите се Кокино, Куклица, Цоцев Камен, Кратово, Бислимска Клисура, Кумановска Бања, манастирите и бројните рурални предели. Овие ресурси создаваат можност за развој на културен, археолошки, манастирски, природен, рурален, гастрономски, активен и алтернативен туризам.

Главни карактеристики на подрачјето

Карактеристика	Опис
Географска положба	Североисточен дел на државата, со можности за прекугранична соработка
Општини	Куманово, Крива Паланка, Кратово, Липково, Ранковце и Старо Нагоричане
Релјеф	Котлини, речни долини, клисури, ридско-планински и рурални простори
Природни вредности	Осоговски Планини, Бислимска Клисура, Пчиња, Крива Река, природни предели
Населби	Претежно рурална структура со голем број села
Туристички потенцијали	Кокино, Куклица, Цоцев Камен, Кратово, манастири, бања, рурални средини

Карактеристика	Опис
Развојни можности	Рурален туризам, културен туризам, екотуризам, гастрономија, активен туризам
Главни предизвици	Недоволна туристичка инфраструктура, слаба промоција, ограничени сместувачки капацитети, потреба од подобра координација
Бугарски опфат	Општина Ќустендил и општина Невестино; посебни пилот-реони Хисарлак и „Света Ана“ кај Смоличано.
Комплементарност	Бањски и музејски услуги во Ќустендил, шумопарк Хисарлак, Кадин мост, рурални домаќини и сакрално-природно наследство во Невестино.
Разлики во подготвеноста	Хисарлак: богата опрема со организациски и интерпретативни празници. „Света Ана“: основен простор за одмор, но недоволни информации и санитарна поддршка.

Општите карактеристики на подрачјето покажуваат дека Североисточниот плански регион има значителен потенцијал за развој, особено во областа на туризмот, руралниот развој и користењето на природното и културното наследство. Регионот располага со автентични локалитети, разновиден пејзаж, богато наследство и рурални средини кои можат да се претворат во препознатлива туристичка понуда. За тоа е потребно планско уредување на локалитетите, подобрување на туристичката инфраструктура, поголема промоција и усогласување со принципите на одржлив развој.

Ќустендил и Невестино во заедничкиот простор

Ќустендил е урбан, културен и бањски центар на бугарската страна на опфатот. Градот ја поврзува античката Пауталија и средновековниот Велбужд со минералните води, музеите, галеријата и приградскиот шумопарк Хисарлак. Руралните делови на општината се поврзани со овоштарство, локални занаети и планински предели.

Невестино има поизразен рурален и расеан карактер. Кадин мост и Струма го обликуваат препознатливиот локален амбиент, а „Света Ана“ кај Смоличано е помал сакрален и природен локалитет. Разликата во услугите меѓу градот Ќустендил и руралните подрачја е значајна и не дозволува ист инфраструктурен модел да се примени на сите локации.

Во општина Ќустендил се евидентирани 97.480 ноќевања во 2025 година, наспроти 45.300 во 2022 година, а во општина Невестино 1.700 ноќевања во 2025 година, наспроти 790 во 2022 година. Овие вредности не се дополнително статистички потврдени. Тие го претставуваат бројот на ноќевања во општините, а не бројот на посетители на Хисарлак или „Света Ана“, и не ги опфаќаат едnodневните излетници.

3.2. Туристички ресурси и атракции

Североисточниот плански регион располага со богато културно, историско, археолошко, верско и природно наследство кое претставува значаен дел од туристичката понуда на регионот. Туристичките ресурси се распространети низ сите општини во регионот и опфаќаат локалитети од различни историски периоди, природни феномени, верски објекти, традиционални населби и планински подрачја.

Мегалитска опсерваторија Кокино

Кокино се наоѓа на територијата на Општина Старо Нагоричане, на надморска височина од околу 1.000 метри. Локалитетот претставува археолошки комплекс од бронзеното време, сместен на вулкански рид со карактеристични карпести формации. Археолошките истражувања покажуваат дека локалитетот бил користен за набљудување на движењето на Сонцето и Месечината, како и за вршење ритуални активности.

Комплексот се состои од повеќе карпести платформи, камени седишта и природни отвори во карпите кои служеле како ориентири при астрономските набљудувања. Од локалитетот се отвораат широки панорамски погледи кон околните планински предели и долини.

Камени Кукли – Куклица

Камени Кукли се наоѓаат во близина на селото Куклица, во Општина Кратово. Локалитетот претставува природен феномен составен од повеќе од сто камени столбови со различна форма и височина. Формациите се создадени како резултат на долготрајни геолошки и ерозивни процеси.

Според локалните преданија, камените столбови се поврзуваат со повеќе легенди кои се пренесуваат низ генерации. Локалитетот е препознатлив по специфичниот пејзаж и претставува една од најпознатите природни атракции во Северна Македонија.

Цоцев Камен

Цоцев Камен се наоѓа во близина на селото Цоцев Камен во Општина Кратово. Локалитетот е составен од масивни карпести формации во кои се евидентирани траги од праисториско користење, пештерски простори, вдлабнатини и карпеста уметност.

Во текот на археолошките истражувања се пронајдени остатоци кои упатуваат на користење на просторот во различни историски периоди. Локалитетот се одликува со карактеристичен релјеф и панорамски погледи кон околниот предел.

Град Кратово

Кратово е еден од најстарите градови во Македонија и е сместен во кратер на изгаснат вулкан. Градот е познат по својата традиционална архитектура, камените мостови и средновековните кули.

Во минатото Кратово претставувал значаен рударски центар, а неговиот урбан развој бил тесно поврзан со рударството и трговијата. Денес во градот се зачувани повеќе историски објекти, меѓу кои Саат-кулата, Симќевата кула, Радиниот и Грофчанскиот мост и други архитектонски споменици.

Старото градско јадро претставува препознатлив амбиент со тесни калдрмисани улици, традиционални куќи и јавни простори кои сведочат за повеќе вековниот развој на градот.

Манастир „Св. Јоаким Осоговски“

Манастирот „Св. Јоаким Осоговски“ се наоѓа во близина на Крива Паланка, на падините на Осоговските Планини. Манастирскиот комплекс е посветен на светиот пустиник Јоаким Осоговски и претставува еден од најзначајните православни манастири во државата.

Комплексот опфаќа повеќе црковни објекти, конаци и уредени дворови. Главната црква е изградена во XIX век и се одликува со монументална архитектура и богата внатрешна декорација. Манастирот е место на верски собири, чествувања и поклонички посети во текот на целата година.

Црква „Св. Ѓорѓи“ – Старо Нагоричане

Црквата „Св. Ѓорѓи“ во Старо Нагоричане претставува значаен споменик на средновековната сакрална архитектура. Објектот е обновен во почетокот на XIV век од српскиот крал Милутин и содржи богат фрескоживопис кој се вбројува меѓу најзначајните достигнувања на византиската уметност во регионот.

Црквата е изградена од камен и тула и претставува карактеристичен пример на византиска архитектура од доцниот среден век.

Меморијален центар АСНОМ – Пелинце

Меморијалниот центар АСНОМ се наоѓа во селото Пелинце, во близина на границата со Република Србија. Комплексот е изграден во чест на Првото заседание на АСНОМ и содржи музејски поставки, изложбени простори и спомен-обележја поврзани со современата македонска историја.

Во рамките на комплексот се организираат културни и комеморативни настани во текот на годината.

Осоговски Планини

Осоговските Планини се протегаат долж источниот дел на Северна Македонија и претставуваат еден од најголемите планински масиви во државата. Планината се

карактеризира со густе шумски комплекси, пасишта, планински потоци и разновиден растителен и животински свет.

На просторот на Осогово се наоѓаат повеќе планински населби, излетнички локалитети, видиковци и природни предели. Во текот на годината планината нуди различни пејзажни карактеристики, од пролетни и летни шумски амбиенти до зимски снежни предели.

Рурални населби и традиционално наследство

Во руралните подрачја на Кратово, Крива Паланка, Ранковце, Старо Нагоричане и Липково се зачувани традиционални форми на живеење, архитектура, занаети и локални обичаи. Голем број села располагаат со автентични камени и дрвени куќи, традиционални земјоделски практики и локална гастрономија.

Руралниот простор претставува важен дел од културниот пејзаж на Североисточниот плански регион и сведочи за историскиот развој на населбите и начинот на живот на локалното население.

Туристичките ресурси на општините Ќустендил и Невестино опфаќаат археолошки локалитети, историски градби, верски објекти, музејски и галериски збирки, минерални извори, планински предели и речни долини. Во Ќустендил се издвојуваат градското културно наследство, минералните води и парк-шумата Хисарлак, додека во Невестино значајно место имаат Кадин мост, руралните и природните предели и верско-природниот комплекс „Света Ана“ кај Смоличано.

Општина Ќустендил

Тврдина и парк-шума Хисарлак

Хисарлак се наоѓа на истоимениот рид, приближно два километра југоисточно од центарот на Ќустендил. Главна културно-историска атракција е доцноантичката и средновековна тврдина, изградена кон крајот на IV и почетокот на V век. Во нејзиниот простор се зачувани и делумно реконструирани тврдински ѕидови, кули и влезови, преку кои се претставени одбранбената архитектура и повеќе вековното користење на локалитетот.

Тврдината и околниот шумски предел формираат заедничка културно-природна целина. Археолошките содржини се надополнуваат со парковскиот амбиент, пешачкото движење и панорамските погледи кон градот и Ќустендилската Котлина. Хисарлак истовремено претставува место за разгледување на културното наследство, прошетки и рекреативен престој во непосредна близина на градот.

Тврдината Хисарлак.

Античко наследство и Римски терми

Римските терми се наоѓаат во централното градско подрачје и претставуваат значаен материјален остаток од античка Пауталија. Комплексот потекнува од II–III век и содржи остатоци од простории и конструктивни елементи на римска јавна бања. Термите сведочат за долгата традиција на користење на минералните води и за урбаниот развој на градот во римскиот период.

Нивната положба во градското јадро овозможува просторно поврзување со други историски објекти, меѓу кои џамијата Ахмед-бег и Пирковата кула. Овие градби претставуваат различни историски слоеви на Кустендил и се дел од неговото препознатливо културно опкружување.

Музеи, галерии и верско наследство

Регионалниот историски музеј „Акад. Јордан Иванов“ го претставува археолошкото, историското и етнографското наследство на Кустендил и неговата околина. Во музејската понуда се вклучени и куќите-музеи „Димитар Пешев“ и „Иљо Војвода“, кои обработуваат одделни личности и периоди од локалната и националната историја.

Средновековната црква „Свети Георги“ е значајна атракција на сакралното наследство, со зачувана историска архитектура и ѕидно сликарство. Музејот обезбедува и виртуелно разгледување на нејзината внатрешност.

Уметничката галерија „Владимир Димитров – Мајстора“ претставува посебна културна атракција. Во неа се изложуваат дела на уметникот, препознатливи по интензивниот колорит, портретите и мотивите од руралниот живот. Галеријата ја надополнува историската понуда на градот со содржини од областа на ликовната уметност.

Минерални води и Осоговски предели

Минералните води се еден од основните природни ресурси на Кустендил и се поврзани со неговата бањска традиција. Нивното користење е присутно во историското наследство на градот, но и во современата бањска, спа и велнес понуда.

Планинските предели на Осогово ја надополнуваат градската туристичка содржина со шуми, отворени планински простори и места за престој во природа. На бугарската страна на планината постојат маркирани туристички маршрути, места за одмор и скијачки терени. Овие содржини се поврзани со пешачење, планинарење, излетнички престој и сезонски зимски активности.

Општина Невестино

Кадин мост

Кадин мост, изграден во 1470 година над реката Струма во Невестино, е една од главните културно-историски атракции на општината. Камениот мост е долг приближно 100 метри, има пет свода и издигнат средишен дел. На него е зачуван натпис поврзан со изградбата.

Покрај архитектонската вредност, мостот е поврзан со локални легенди и преданија, кои се дел од нематеријалното наследство на подрачјето. Реката и крајбрежниот амбиент го дополнуваат неговото значење како препознатлив локалитет за разгледување и фотографирање.

Кадин мост

Верски комплекс „Света Ана“ кај Смоличано

Во атарот на селото Смоличано се наоѓа верскиот комплекс познат како „Света Ана“, односно „Света Јана“, поврзан со црквата „Свети Јоаким и Ана“. Комплексот е изграден врз основи на средновековна црква и се наоѓа над карпест простор со водопад и ајазмо.

Верското наследство, изворите и околниот природен амбиент формираат единствена локалитетска целина. Местото е поврзано со локални верувања и традиции и има значење за верски посети и престој во природа.

„Света Ана“

Водопад и природниот амбиент на Смоличано

Водопадот „Света Ана“, познат и како „Света Јана“, се наоѓа во ниските источни делови на Осоговската Планина, на десниот брег на реката Елешница. Водопадот е поврзан со карстни извори и бигорни карпи, опкружени со вегетација.

Во близина на изворите се наоѓа чешма со дванаесет изливи. Природната целина ја дополнуваат старите оревови и дабови дрвја во реонот на црквата. Водопадот и верските објекти се соседни, но различни содржини на локалитетот.

Водопадот кај Смоличано.

Лилјач и рурално-природните локалитети

Кај селото Лилјач се наоѓаат црквата „Свети Георги Победоносец“ и соседните карпести формации, меѓу кои и тесниот карпест премин познат како „провиралката“. Локалитетот обединува природни форми, верски објект и народни преданија.

Природните ресурси на општината ги дополнуваат долините на Струма и Елешница, руралните предели кај Пастух и карстните појави во околината на Смоличано. Во овој опфат се релевантни селата Илја и Ветрен, додека Илинденци не е вклучено. Пештерските локалитети се природни ресурси, но нивното постоење не подразбира дека се уредени за самостојна туристичка посета.

3.3. Природни туристички вредности

Покрај атракциите претставени во претходната точка, Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино располагаат со дополнителни геолошки, шумски и пејзажни вредности. Тие го надополнуваат природното наследство на подрачјето, без сите да претставуваат уредени туристички локалитети со организиран пристап и туристички содржини.

Базалтни плочи кај Младо Нагоричане

Базалтните плочи кај селото Младо Нагоричане, во општина Старо Нагоричане, претставуваат карактеристичен остаток од некогашна вулканска активност. Локалитетот опфаќа осум ридести возвишенија, претежно со конусовиден облик и зарамнети врвови. Тие се остатоци од поголема вулканска структура, создадена со излевање лава и дополнително обликувана со долготрајни ерозивни процеси.

Нивната природна вредност произлегува од препознатливите релјефни форми и можноста за согледување на вулканското потекло на подрачјето. Локалитетот има и едукативно значење и се користи за теренска настава по геологија и географија.

Речни и долински предели во Североисточниот регион

Дополнителни природни вредности претставуваат речните текови и долинските предели на Крива Река, Пчиња и Кумановска Река, надвор од поединечните локалитети обработени во претходната точка. Нивниот пејзаж го сочинуваат речни корита, крајбрежна вегетација, обработливи површини и соседни ридски падини.

Во подрачјето на Крива Паланка и Ранковце се издвојува сменувањето на потесните долински делови со отворениот простор на Славишко Поле. Во кумановското и старонагоричанското подрачје речните предели се надоврзуваат на земјоделски површини и ниски ридови. Овие простори се дел од природната и руралната пејзажна структура на регионот, со различен степен на човеково влијание и уреденост.

Овоштарски и рурални пејзажи во општина Кустендил

Во котлинскиот дел на општина Кустендил се застапени овоштарници, обработливи површини, селски населби и зелени појаси. Нивното просторно сменување создава карактеристичен земјоделски пејзаж, поврзан со долгогодишната овоштарска традиција на подрачјето.

Овие предели претставуваат културен пејзаж, обликуван со заемното дејство на природните услови и земјоделското користење на земјиштето. Нивната визуелна изразеност се менува во текот на годината, особено во периодите на цветање и зреење на овошјето. Овоштарските површини се евидентираат како пејзажна вредност, а не како потврда за постоење организирани агротуристички посети.

Карпест локалитет „Еленин камак“ во општина Невестино

„Еленин камак“ е карпест локалитет во близина на Чекански мост, со приближно 15 метри висока отвесна карпа. Водниот тек ја опкружува карпата од три страни и формира мал вир во нејзиното подножје. На горниот дел растат поединечни дрвја од црн бор.

Спојот на карпестиот релјеф, водата и околната вегетација создава препознатлив природен амбиент. Со локалитетот се поврзани и народни преданија за потеклото на неговото име.

Стари дрвја во руралното подрачје на Невестино

Во околината на селата Долно Тишаново и Горно Тишаново се евидентирани стари дабови дрвја, меѓу кои и дрвото познато како „Маргитина дабица“. Овие поединечни дрвја се издвојуваат со големината на стеблата и крошните и претставуваат препознатливи обележја на локалниот предел.

Нивната вредност е истовремено природна и културна, бидејќи се поврзани со локални имиња, преданија и сеќавања. Тие ја надополнуваат разновидноста на руралниот пејзаж, без да се изедначуваат со инфраструктурно уредени туристички атракции.

3.4. Културно-историски туристички вредности

Покрај локалитетите обработени во претходните поглавја, Североисточниот плански регион и општините Ќустендил и Невестино располагаат со дополнителни меморијални објекти, археолошки наоѓалишта, историски градби и етнолошки содржини. Овие ресурси сведочат за различните периоди на населување, градителските традиции и културниот живот на подрачјето. Нивната зачуваност, истраженост и вклученост во организираната туристичка понуда се различни.

Меморијален комплекс Зебрњак

Споменикот Зебрњак се наоѓа на истоимениот рид во близина на Младо Нагоричане, во општина Старо Нагоричане. Изграден е во 1937 година, според проект на архитектот Момир Коруновиќ, како спомен-костурница посветена на загинатите српски војници во Кумановската битка од 1912 година.

Првобитната градба имала монументална кула, која била разрушена во Втората светска војна. Зачуваниот долен дел со костурницата претставува материјално сведоштво за меморијалната архитектура од меѓувоенниот период. Локалитетот има историска и комеморативна функција и е дел од воено-историското наследство на кумановското подрачје.

Археолошки локалитет Градиште кај Градец

Археолошкиот локалитет Градиште се наоѓа кај селото Градец, приближно осум километри северозападно од Крива Паланка. Истражувањата укажуваат на повеќе фази на населување, од праисторијата до доцната антика и средниот век, со особено изразени остатоци од доцноантичкиот и рановизантискиот период.

Локалитетот е идентификуван како утврдување со значајна положба во однос на тогашните патни правци. Архитектонските остатоци и движните археолошки наоди ја документираат неговата населбинска и одбранбена функција. Во инвентарот на стратегијата се наведува со целосниот назив „Градиште кај Градец“, со што се разликува од другите истоимени локалитети.

Емфиециева куќа во Ќустендил

Емфиециевата куќа се наоѓа во старата градска населба Лозенец, позната и како Баглак, во Ќустендил. Објектот е пример на градителството од периодот на бугарската преродба и во него е сместена музејската поставка „Градски бит и култура на населението во Ќустендил од крајот на XIX и почетокот на XX век“.

Поставката содржи мебел, покуќнина и предмети што припаѓале на познати и имотни градски семејства. Преку уредувањето на ентериерот се претставени станбената култура и секојдневието на дел од градското население. Објектот ги обединува архитектонското и етнолошкото наследство.

Средновековно и верско наследство во руралното подрачје на Невестино

Во руралниот дел на општина Невестино се евидентирани повеќе историски цркви и остатоци од утврдувања. Меѓу нив се црквите „Свети Иван“ и „Света Богородица“ кај Пастух и тврдината во месноста Скалето. Црквата „Света Богородица“ е поврзана со

просторот на средновековното утврдување, каде се зачувани и остатоци од тврдински сидови.

Културно-историскиот фонд го дополнуваат гробишната црква кај Марводол, црквата во месноста Селиште кај Ваксево и „Света Троица“ во Раково. Овие објекти го претставуваат верското и населбинското наследство на помалите населби. Не е воспоставен единствен, ажуриран преглед на нивната физичка состојба, работното време и условите за туристичка посета.

Традиционално градителство и етнолошко наследство

Дополнителен слој на културното наследство претставуваат традиционалните станбени и стопански објекти во руралните населби на заедничкото подрачје. Употребата на камен, дрво и други локални материјали, распоредот на дворовите и поврзаноста на куќите со земјоделските површини ги одразуваат традиционалните начини на живеење и стопанисување.

Нематеријалното наследство ги опфаќа локалните обичаи, усните преданија, народните песни и ора, занаетчиските знаења и практиките за подготовка на храна. Овие содржини се дел од културниот идентитет на локалните заедници. Нивното присуство не подразбира дека во секое населено место постојат активни занаетчиски работилници, етнолошки збирки или организирани програми за посетители.

3.5. Рурални и традиционални туристички вредности

Руралните и традиционалните туристички вредности на Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино се поврзани со селските населби, земјоделските предели, локалната храна, градителството и обичаите. Постојната понуда опфаќа поединечни угостителско-сместувачки комплекси, куќи за гости, дегустации и претставување традиционални знаења, со различен степен на организираност меѓу населените места.

Во Североисточниот плански регион руралната просторна основа ја сочинуваат селските подрачја на Куманово, Кратово, Крива Паланка, Ранковце, Старо Нагоричане и Липково. „Етно село Тимчевски“ во општина Старо Нагоричане и „Етно ресторан Ранч“ во Радибуш, општина Ранковце, ги комбинираат ресторанската услуга, сместувањето и престојот на отворено. Станува збор за организирани комплекси во рурална средина, а не за сместување во активно земјоделско домаќинство.

Во Кратово е застапено претставувањето на кратовската к’цана сол преку демонстрација на подготовката и дегустација со домашен леб. Старите куќи, занаетчиските традиции и историските амбиенти на Кратово и Крива Паланка го дополнуваат традиционалното наследство, иако се наоѓаат во градски населби.

Во општина Кустендил руралните вредности се поврзани со овоштарството, локалната гастрономија и занаетите. Во мрежата „Живите места на Кустендил“ се застапени поединечни услуги за печење и дегустација на леб, подготовка на чај, занаетчиски работилници и запознавање со земјоделски практики. Понудата се разликува по домаќин и не претставува единствен пакет достапен во сите села.

Во општина Невестино руралниот престој е поддржан со куќи за гости и соби во селските населби. Кај „Света Ана“ во Смоличано преовладуваат верската и излетничката функција. Неискористените згради во комплексот не се евидентираат како активни

сместувачки капацитети. Во заедничкото подрачје не е документирана единствена мрежа на рурални домаќинства со усогласени услуги и услови за посета.

3.6. Бањски, здравствен и велнес потенцијал

Бањската и велнес-понудата во заедничкото подрачје се заснова на термоминералните извори и на објектите што ги користат за бањски, спа и рекреативни услуги. Постои разлика меѓу природниот ресурс, организираната велнес-понуда и специјализираната здравствена услуга.

Во Североисточниот плански регион се издвојуваат изворите во Проевце, кај Куманово, и во Стрновац, општина Старо Нагоричане. Во Проевце, „Куманово Спа“ обединува хотелско сместување, ресторан и велнес-содржини. Во Стрновац се евидентирани отворени базени со минерална вода и придружна гастрономска услуга. Организираната бањска и велнес-понуда е концентрирана во мал број објекти, а не е потврдена поширока мрежа на специјализирани медицинско-туристички услуги.

Ќустендил има поразвиен бањски и спа-сегмент, со хотелски пакети што ги поврзуваат сместувањето и спа-услугите. Температурата на градските минерални извори е околу 73 °C. Во Невестино температурата на минералната вода е околу 29 °C, но не е потврден споредлив обем на организирани бањски услуги.

„Алејата на здравјето“ на Хисарлак е рекреативна содржина што го дополнува престојот во Ќустендил. Ајазмото кај „Света Ана“ е дел од верското и културното наследство. Овие содржини не се медицински установи, а на ајазмото не му се припишуваат потврдени терапевтски својства.

3.7. Спортско-рекреативен потенцијал

Спортско-рекреативната основа на заедничкото подрачје ја сочинуваат планинските и речните предели, пешачките маршрути, излетничките локалитети и изградените спортски објекти. Активностите се просторно распределени и зависат од сезоната, условите на теренот и расположливоста на поединечните оператори.

Во кривоаланечкиот дел на Осоговските Планини се издвојуваат Калин Камен, Царев Врв и планинарските патеки. Калин Камен има езеро, шумски површини и отворени планински предели што се користат за излети и пешачење. Во Бислимската Клисура се застапени пешачко движење, разгледување на карпестите предели и посети на панорамски точки. Маркираната патека Орашац–Бислимска Клисура е долга околу 10 km.

Акумулациите Липково и Глажња имаат изразена пејзажна вредност, но нивната основна функција е поврзана со водоснабдувањето. Нивното постоење не подразбира организирана понуда за капење или водни спортови. Во Куманово изградената спортска основа ги вклучува градските базени, спортската сала и активностите на локалните спортски клубови.

Во општина Ќустендил се застапени планински прошетки, трекинг и сезонски зимски активности во Osogovo Fun Park. Хисарлак ги поврзува пешачките алеи, „Алејата на

здравјето“, детските и авантуристичките содржини. За услугите за кајак, кану и параглајдинг во поширокото подрачје нема доволно детални локациски и оперативни податоци за да се потврдат како редовна понуда во административниот опфат на стратегијата.

Во општина Невестино, кај „Света Ана“, рекреативниот престој е поврзан со дворот, покриениот простор за одмор и посетата на природниот амбиент. На самиот локалитет не е документирана организирана спортска услуга.

3.8. Настан, манифестации и локални производи

Понудата на настан во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино опфаќа музички и театарски фестивали, фолклорни средби, ликовни колонии, гастрономски манифестации, базари и верски собири. Настаните се одржуваат во културни установи, на плоштади, во верски комплекси и на отворени простори.

Во Куманово се издвојуваат Меѓународниот театарски фестивал „Денови на комедијата“ и Меѓународниот тамбурашки фестивал. Во Крива Паланка се застапени „Кривопаланечко културно лето“, фолклорниот фестивал, ликовната колонија и театарскиот фестивал „Свети Јоаким Осоговски“, детскиот фолклорен фестивал „Паланечка тројка“, „Осоговска староградска вечер“ и Новогодишниот базар. Во Кратово се издвојуваат „Златни денови“, а е евидентирана и „Кратовска компиријада“.

Локалната гастрономија е претставена преку кратовската к'цана сол, специјалитетите од компир и традиционалните јадења во етно-рестораните. Поврзувањето со посетителите се остварува преку дегустации, демонстрации, продажба и ресторанска услуга. Овие активности не подразбираат воспоставена заедничка ознака за квалитет или заштитено географско потекло.

Во Кустендил и околните населби се организираат Празник на црешата, Празник на плодноста, „Балканска черга“ во Шишковци и „HisarIaka Experience“. Нивните содржини ги поврзуваат овоштарството, фолклорот, занаетите и локалната храна. Процените за посетеноста на настаните треба да се разграничуваат од статистиката за туристичките пристигнувања и ноќевања.

Во реонот на „Света Ана“ се одржуваат посети и собири поврзани со верските празници и локалната заедница. Не е потврден редовен туристички фестивал на самиот локалитет. За целото подрачје не е прикажан единствен ажуриран календар што ги обединува настаните, нивните локации и условите за посета.

3.9. Постојна туристичка инфраструктура

Постојната туристичка инфраструктура во заедничкото подрачје опфаќа сместувачки и угостителски објекти, музеи, изложбени простори, манастирски конаци, информативни објекти, патеки, бањски комплекси и јавни простори. Опременоста е нерамномерна: дел од локалитетите имаат повеќе поврзани услуги, додека други располагаат со поединечни инфраструктурни елементи.

Во Североисточниот плански регион, манастирскиот комплекс „Свети Јоаким Осоговски“ има конаци со сместувачка функција, ресторан и паркинг. Кај Куклица е изграден информативен центар, а во Бислимската Клисура се евидентирани пешачки и информативни содржини. Кумановската Бања и одделните рурални комплекси ги обединуваат престојот, исхраната и рекреацијата.

Во Кустендил туристичката инфраструктура е поврзана со градската културна и хотелско-бањска понуда. Хисарлак располага со алеи, скали, осветлување, клупи, маси, садови за отпад, детски содржини, сцена и санитарни објекти. Кај постариот паркинг се евидентирани угостителски и сувенирни услуги. Недостатоците се однесуваат на означувањето на влезовите, ориентацијата и поврзувањето на одделните содржини во јасна туристичка целина.

Кај „Света Ана“ во Невестино постојат црковен комплекс, чешма, основна опрема за престој и покриен простор за одмор. Не се потврдени целосно организирани услуги за прием, паркирање, информирање и санитарна поддршка. Неискористените згради се дел од физичкиот фонд, но не се функционални туристички објекти.

3.10. Состојба на туристичка сигнализација и интерпретација

Туристичката сигнализација во заедничкото подрачје е застапена преку патокази, информативни табли, туристички карти и ознаки на пешачки маршрути. Интерпретацијата се реализира преку музејски поставки, водичи, едукативни содржини и дигитални презентации. Системите се развивани одделно и нема документирана единствена прекугранична мрежа со усогласена содржина и изглед.

Во Североисточниот плански регион се евидентирани информативно-туристички мапи и ознаки во Бислимската Клисура, информативни и едукативни содржини кај Куклица и дигитални презентации за одделни локалитети. Покриеноста со табли и патокази е недоволна. Нема целосен ажуриран преглед на нивната физичка состојба, читливост, јазична застапеност и редовност на одржувањето.

На Хисарлак постојат насочувачки ознаки, означена „Алеја на здравјето“ и табли за тврдината. Евидентирани се недостаток на целосна локалитетска мапа, недоволно означени влезови и неусогласено информирање за останатите содржини. Кај „Света Ана“ се евидентирани поединечни ознаки по пристапот, но недостасуваат влезна табла, интерпретативни панели и јасно означување кон водопадот.

Тактилните елементи, аудиоинтерпретацијата и информациите приспособени за посетители со различни потреби се ограничено документираны. Поставената табла или дигитална презентација не обезбедува сама по себе целосна ориентација и разбирливо претставување на сите содржини.

3.11. Состојба на сместувачки капацитети

Сместувачката понуда во заедничкото подрачје вклучува хотели, семејни хотели, куќи за гости, соби, апартмани, планинарски домови, манастирско сместување и објекти во рурални комплекси. Структурата и обемот на понудата се разликуваат меѓу градските, бањските и селските подрачја.

Во Североисточниот плански регион, меѓу наведените објекти се „Куманово Спа“ во Куманово, хотелот „Кратис“ во Кратово, конаците на манастирот „Свети Јоаким Осоговски“, „Етно село Тимчевски“ и „Етно Ранч“ во Радибуш. Не е воспоставен единствен ажуриран список со споредливи податоци за активноста, категоризацијата, бројот на соби и легла, сезонското работење и пристапните сместувачки единици.

Состојбата во јуни 2026 година опфаќа 4 хотели, 10 семејни хотели, 1 хостел, 41 куќа за гости, 1 комплекс со бунгалови, 2 планинарски дома и 40 објекти со соби или апартмани во општина Кустендил. За општина Невестино се евидентирани 8 куќи за гости, 1

пансион и 2 објекти со соби во селските населби. Овие податоци ја претставуваат состојбата на регистрираните капацитети во наведениот период, а не дневната расположливост на сместувањето.

Податоците за целата област Кустендил не се изедначуваат со капацитетите на двете општини. Не се пресметува заеднички вкупен капацитет врз основа на податоци добиени со различни методологии. Кај „Света Ана“ нема потврда дека неискористените згради обезбедуваат ноќевање.

3.12. Состојба на угостителски капацитети

Угостителската инфраструктура опфаќа хотелски ресторани, традиционални и етно-ресторани, кафе-барови и објекти за прослави и групни посети. Во Североисточниот плански регион понудата е застапена во Куманово, Кратово и Крива Паланка, како и во одделни рурални комплекси во Старо Нагоричане и Ранковце.

Евидентирани се 204 регистрирани угостителски објекти во општина Кустендил и 5 во општина Невестино. Разликата го покажува обемот на регистрираната понуда, но бројот на објекти не го утврдува бројот на седишта, дневната активност или капацитетот за прием на организирани групи.

На Хисарлак угостителски услуги се евидентирани кај постариот паркинг. За „Света Ана“ не е потврдена непосредно достапна ресторанска услуга. Покриениот простор и местата за скара за самостојно користење се излетничка опрема, а не угостителски капацитет.

Информациите за објектите се објавуваат преку сопствени веб-страници, социјални мрежи и комерцијални платформи. Не се насакаде наведени повеќејазични менија, услови за посебни режими на исхрана, пристапност на влезовите и тоалетите или капацитети за групи. Недостигот на споредливи податоци не овозможува сигурна оценка на недостигот на ресторански места по општини.

3.13. Состојба на информативни и туристички центри

Информативната услуга во заедничкото подрачје се обезбедува преку поединечни туристички инфо-центри, културни установи, општински служби и интернет-страници. Физичкиот туристички центар, градската информативна услуга и онлајн-презентацијата претставуваат различни форми на информирање.

Кај Куклица постои информативен центар наменет за информирање, едукација и претставување сувенири и промотивни материјали. Не е потврдено постојано работно време. Во Кратово постои туристички инфо-центар. За овие услуги не се обединети ажурирани информации за персоналот, јазиците, сезонската достапност и бројот на посетители.

Во Кустендил туристички информации се достапни преку дестинацискиот портал и локалните институции. Посебен интегриран туристички центар на Хисарлак не е потврден како функционален објект во анализираната состојба. И кај „Света Ана“ туристичкиот центар е наведен како предлог, а не како постојна услуга.

Не е документирана функционално поврзана прекугранична мрежа на центри со усогласени информации, работно време и услуги. Недостатокот на јасни оперативни

податоци ја ограничува можноста посетителите однапред да ја планираат непосредната информативна поддршка.

3.14. Состојба на јавни туристички простори

Јавните простори што се користат за туристички посети ги опфаќаат плоштадите, кејовите, пешачките површини, парковите и околината на културните и верските објекти. Нивната туристичка функција се надоврзува на секојдневното користење од локалното население.

Во Крива Паланка, градскиот плоштад и кејот на Крива Река се користат за манифестации, базари и јавни собири. Во Куманово градскиот плоштад е простор за музички и други настани. Во Кратово се издвојуваат плоштадот „Павел Шатов“, просторот пред Домот на културата „Лазар Софијанов“, улиците во старото градско јадро и површините околу кулите и мостовите.

Меморијалниот комплекс АСНОМ во Пелинце, општина Старо Нагоричане, обединува музејски објект, парковски површини, игралишта и амфитеатар. Отворените простори имаат комеморативна, излетничка и рекреативна функција. Во Ранковце, Липково и останатите населби на Старо Нагоричане туристичките посети се поврзани со централните селски површини и просторите околу верските и културните објекти, без единствено туристичко градско јадро.

Во Кустендил, Хисарлак е јавен парковски и културно-рекреативен простор со повеќе влезови, алеи, опрема за одмор и амфитеатрална сцена. Евидентирани се движење надвор од означените алеи и ризични делови, особено кај сцената.

Кај „Света Ана“ престојот е распределен меѓу црковниот двор и покриениот простор од другата страна на патот. Патеката кон водопадот е издвоена и нема единствен систем на прием и ориентација. Туристичката употреба на дворот не значи дека целиот комплекс има статус на општински јавен простор.

Во заедничкото подрачје пристапноста е нееднаква. Нивелирани делови овозможуваат полесно движење, додека скали, нагиби, нерамни подлоги и прекини на пешачките врски ја ограничуваат самостојната посета.

3.15. Состојба на рекреативни, излетнички и спортски содржини

Изградените рекреативни и излетнички содржини опфаќаат пешачки патеки, места за одмор, детски игралишта, базени, спортски објекти и опрема за престој на отворено. Нивната состојба се разликува од природниот потенцијал на локалитетите и зависи од одржувањето и начинот на користење.

Во Североисточниот плански регион, Калин Камен и кривопаланечкото планинско подрачје располагаат со патеки и простори за излетнички престој. Во Бислимската Клисура се евидентирани маркирани патеки, насоки за спортско качување и активности со кајаци и велосипеди. Не се достапни целосен календар или потврда за постојана достапност на сите активности. Во Куманово постојат затворен и отворен градски базен и спортска сала.

На Хисарлак пешачките, детските и излетничките содржини се комбинирани со културната посета. Авантуристичкиот парк е изграден, но не се потврдени целосни

оперативни информации за неговото користење. Зоолошката градина е во фаза на модернизација и не се смета за завршена нова содржина.

Кај „Света Ана“ главен организиран излетнички елемент е новиот покриен простор со места за седење и две места за скара. Во дворот се евидентирани клупи, маси и садови за отпад. Не е документирана дополнителна специјализирана спортска или авантуристичка инсталација.

За природните и излетничките локалитети нема целосно обединети податоци за исправноста на опремата, санитарната поддршка, спасувачката служба и пристапноста. Поединечните вложувања не обезбедуваат еднаков степен на функционалност на сите локации.

3.16. Дигитална туристичка инфраструктура

Дигиталната туристичка инфраструктура се состои од општински и проектни веб-страници, туристички портали, виртуелни тури и профили на објекти на социјални мрежи и резервациски платформи. Информациите се распределени на повеќе независни канали со различна деталност и редовност на ажурирање.

Во Североисточниот плански регион се застапени дигитални презентации на локалитети и туристичка веб-страница за Крива Паланка. Општинските страници објавуваат информации за настани, знаменитости и проекти, додека приватните објекти користат сопствени канали за промоција и резервации.

За Ќустендил и Невестино информации се достапни преку дестинацискиот туристички портал, општинските страници и Стопанско-индустриската комора. Хотелските спа-пакети се претставени и на продажни платформи. За Хисарлак е евидентиран недостиг на целосна локалитетска мапа, а за „Света Ана“ недоволно систематизирани туристички информации.

Не е документиран единствен прекуграничен систем со проверени локации, работно време, контакти, врски меѓу услугите и јасна одговорност за ажурирање. QR-ознаките, аудиоводичите и повеќејазичните интерактивни содржини не се систематски застапени. Предложените дигитални киосци и нови интерактивни решенија не се прикажуваат како постојна инфраструктура.

Особено недостасуваат проверени информации за влезови без скали, рампи, лифтови, пристапни патеки, приспособени тоалети и паркинг-места. Постојната дигитална презентација често не овозможува посетител со попреченост однапред да утврди кои услуги може самостојно да ги користи.

3.17. Управување, одржување и институционални капацитети

Управувањето со туристичката инфраструктура е распределено меѓу општините, јавните и културните установи, верските заедници, приватните оператори и граѓанските организации. Надлежностите се разликуваат според сопственоста, намената и статусот на секој објект.

Во Североисточниот плански регион, Центарот за развој има улога во подготовката и спроведувањето регионални проекти. Општините и локалните установи реализираат активности за култура, туризам и јавни простори. Не се обединети податоци за персоналот на локалитетите, оперативните трошоци и распоредите за одржување.

Видливата проектна активност не овозможува сама по себе оценка на капацитетот за секојдневно управување.

Во Ќустендил и Невестино се вклучени општинските администрации, обласната администрација во рамките на своите надлежности, музејот, читалиштата, туристичките и занаетчиските организации, шумарските структури и образовните установи. Евидентирани се 14 регистрирани туристички агенти во општина Ќустендил, ниту еден во Невестино и вкупно 5 регистрирани туристички и планински водичи за дестинацијата. Овие податоци не го претставуваат бројот на лица ангажирани за одржување на јавните локалитети.

На Хисарлак се испреплетуваат управувањето со паркот, културното наследство, рекреативните инсталации и комерцијалните услуги. Кај „Света Ана“ не е целосно разјаснето разграничувањето на црковниот, општинскиот и евентуално другиот имот. За двата локалитета не се дадени целосен оперативен буџет и потврден кадровски состав.

Не е документиран единствен прекуграничен механизам за секојдневно управување и одржување. Одговорноста останува кај надлежните сопственици и оператори, а достапните информации не овозможуваат споредлива оценка на нивната оперативна безбеденост.

3.18. Главни недостатоци и ограничувања

Главна карактеристика на постојната состојба е нерамномерната инфраструктурна опременост. Хотелските, бањските и одделни манастирски и рурални комплекси располагаат со повеќе поврзани услуги, додека дел од природните и културните локалитети имаат само поединечни патеки, табли или места за одмор.

Недостасува единствен ажуриран преглед на активните туристички објекти, нивниот капацитет, работното време, санитарната опременост, пристапноста и одговорните оператори. За дел од инфраструктурата се познати изведените вложувања, но не и сегашната исправност и редовноста на одржувањето. Недостигот на информации не се изедначува автоматски со отсуство на услуга, но ја ограничува сигурноста при планирањето на посетата.

Сигнализацијата и интерпретацијата се неусогласени, информативните услуги се просторно и организациски разделени, а дигиталните содржини се распределени на независни платформи. Не е документиран целосно поврзан прекуграничен туристички производ со усогласени оперативни информации.

На Хисарлак главниот недостаток е недоволното поврзување и претставување на постојните содржини, заедно со ограничувањата во ориентацијата и безбедното движење. Кај „Света Ана“ се евидентирани и недостатоци во основниот прием, паркирањето, означувањето и санитарната поддршка. Разликите меѓу локалитетите не дозволуваат нивната инфраструктурна состојба да се оценува како идентична.

Пристапноста за лица со попреченост е делумна и недоволно документирана. Особено изразен проблем во Североисточниот плански регион е многу малата застапеност на приспособени тоалети. За објектите во Ќустендил и Невестино недостига целосен поединечен преглед, поради што не може да се даде истоветна општа оценка за сите капацитети.

Дополнителни ограничувања се нецелосно разјаснетите имотни односи, недоволните податоци за оперативни буџети и персонал, високите инвестициски трошоци и сложеноста на документацијата за интервенции кај природното и културното наследство. Овие околности влијаат врз управувањето, одржувањето и функционалното користење на постојните средства.

3.19. Пристапност на хотелите, рестораните и споменичките објекти

Пристапноста на туристичките објекти во заедничкото подрачје е нееднаква и не може да се утврди само според можноста за пристигнување до локалитетот. Таа ги опфаќа пристапната траса, влезот, движењето во објектот, користењето на главните услуги и санитарните простории.

Во Североисточниот плански регион, приспособувањата се многу ограничени. Кај дел од хотелите, рестораните и споменичките објекти физичката достапност произлегува од нивната поставеност на ниво на околниот терен. Влезот без скали до одделна просторија не значи дека целиот објект е приспособен за лица со попреченост.

Кај хотелите, рецепцијата, ресторанот или други приземни простории во одделни случаи се достапни директно од надворешниот простор. Пристапот до повисоките катови е ограничен таму каде што нема соодветен лифт. Приспособени соби и бањи за лица што користат инвалидска количка се многу малку застапени во анализираниот регионален опфат.

Кај рестораните, дел од салите и летните тераси се на ниво на теренот. Во други објекти скалите, праговите и висинските разлики го ограничуваат пристапот. Движењето во внатрешноста зависи и од ширината на вратите и премините, како и од распоредот на мебелот. Пристапните рампи и другите приспособувања се ретко застапени.

Кај спомениците, верските објекти и историските градби, ограничувањата се поврзани со конструкцијата, теренот и уредувањето на околината. Скалите, нерамните камени подлоги, тесните влезови и високите прагови често го ограничуваат пристапот до внатрешноста, и кога дворот или надворешниот простор се делумно достапни.

Особено изразен недостаток во Североисточниот плански регион е речиси целосното отсуство на приспособени санитарни јазли во разгледуваните објекти. Тоалетите со соодветна ширина на влезот, простор за маневрирање, потпорни ракофати и пристапна санитарна опрема се многу ретки. Овој недостаток го ограничува подолгиот и самостоен престој и во објекти со достапен влез.

Во дел од хотелите, рестораните и споменичките објекти во Ќустендил и Невестино постои одредена инфраструктура што овозможува пристап, особено кај хотелите од повисока категорија.

Постојната состојба со туристичката инфраструктура се карактеризира со делумна физичка достапност и недоволна инфраструктура за целосно самостојно користење. Пристапноста се разликува по конкретен објект, траса и услуга.

4. Постојна туристичка понуда и туристички производи

Локалитет / објект	Туристичка понуда	Опис на тоа што се нуди
Старо градско јадро на Кратово	Културен туризам, градски прошетки и еднодневни посети	Разгледување на средновековните кули, камените мостови, традиционалната архитектура и старите градски улици. Кратово е вклучено во организирани тури што го поврзуваат со Куклица и Кокино.
Етно-куќа „Шанчева“, Кратово	Традиционално сместување, гастрономски и едукативни доживувања	Ноќевање во традиционална куќа, запознавање со локалното наследство и претставување на кратовската к'цана сол и начинот на нејзино подготвување.
Хотел „Кратис“, Кратово	Сместување, гастрономска понуда и кратки престои	Хотелско сместување и ресторан со традиционални јадења. Објектот обезбедува услуги за посетители што престојуваат во Кратово и ја разгледуваат околината.
Куклица, Општина Кратово	Посета на природни знаменитости и тематски екскурзии	Разгледување на камените столбови и карактеристичните природни форми, фотографирање и запознавање со локалните преданија. Локалитетот е застапен во туристички програми заедно со Кратово и Кокино.
Кокино, Општина Старо Нагоричане	Археолошки, културен и едукативен туризам	Посета на археолошкиот локалитет, разгледување на карпестите позиции и запознавање со неговото значење и толкувањата поврзани со древните набљудувања на небото. Достапна е и виртуелна тура.
Црква „Св. Ѓорѓи“, Старо Нагоричане	Културен и верски туризам	Разгледување на средновековната сакрална архитектура и фрескоживописот. Црквата е вклучена во дел од организирани културно-историски тури низ регионот.
Меморијален комплекс АСНОМ, Пелинце	Меморијален, едукативен, семеен и манифестациски туризам	Посета на музејската поставка и запознавање со АСНОМ, престој во парковскиот простор и користење на излетничките и детските содржини. Комплексот располага со амфитеатар и е место за комеморативни настани.
НУ Музеј Куманово	Културен и едукативен туризам	Разгледување на археолошките, историските и етнолошките поставки и запознавање со културното наследство и животот во кумановскиот крај.
Уметничка галерија Куманово	Културен и изложбен туризам	Посета на ликовни изложби и други културни содржини, во согласност со изложбената програма на установата.
Куманово — фестивалски и културни простори	Манифестациски туризам	Посета на Меѓународниот тамбурашки фестивал, „Денови на комедијата“ и други културни настани. Понудата е временски поврзана со програмите и термините на манифестациите.
„Куманово Спа“, Куманово	Бањски и велнес туризам, сместување и кратки престои	Сместување, ресторан, базен со минерална вода, сауна, парна бања и услуги за масажа. Понудата обединува релаксација и престој во еден комплекс.

Локалитет / објект	Туристичка понуда	Опис на тоа што се нуди
Манастир „Св. Јоаким Осоговски“, Крива Паланка	Верски, културен, планински и викенд-туризам	Посета на манастирските цркви, разгледување на архитектурата и фрескоживописот, престој во манастирскиот комплекс и ноќевање во расположливите сместувачки капацитети.
Градски музеј Крива Паланка	Културен и едукативен туризам	Посета на музејските поставки и изложби и запознавање со историјата, традициите и културното наследство на кривопаланечкиот крај.
Калин Камен и околните осоговски предели	Планински, природен и спортско-рекреативен туризам	Прошетки и планинарски излети кон врвот и езерата на Калин Камен, Влашки Колиби, Влашка Мандра и Царев Врв. Евидентирани се места за одмор, мал спортски терен и сместување за мали групи, чија тековна расположливост не е потврдена.
Станечки Водопади, Општина Крива Паланка	Природен и излетнички туризам	Посета на водопадите, пешачење и фотографирање на природниот предел. За пристапната патека е документиран инфраструктурен зафат, но нема доволно ажурирани податоци за нејзината целосна функционалност и одржување.
Црква „Св. Теодор Тирон“, Конопница	Верски, традиционален и манифестациски туризам	За време на „Невестинско поклонение“ се претставува локалниот обичај со учество на невести и свекрви во народни носии. Посетата е поврзана со терминот на одржување на манифестацијата.
Етно-комплекс „Ранч“, Општина Ранковце	Рурален, гастрономски, семеен и викенд-туризам	Сместување, ресторан, простор за прошетки и одмор, езерце, мини-зоолошка градина и детски содржини. Понудата ги поврзува исхраната и ноќевањето со рекреативен престој во природен амбиент.
Ранковце и околните населени места	Велосипедска рекреација	Идентификувани се велосипедски маршрути низ населени места и природни предели. Станува збор за правци за самостојно движење, а не за потврдена мрежа на посебно изградени и целосно обележани велосипедски патеки.
Липковско Езеро, Глажња и долината на Липковска Река	Природен и излетнички туризам	Разгледување на крајезерските и речните предели, прошетки на достапните делови и риболов согласно дозволеният режим. Капење, пловење и организирани водни активности не се прикажуваат како потврдена услуга; се проверуваат ограничувањата поврзани со водоснабдувањето и управувањето.
Тврдина и шумопарк Хисарлак, Кустендил	Културен, природен, семеен и излетнички туризам	Посета на обновените делови на тврдината, прошетки по алеите, одмор на клупи и во летниковци, панорамски погледи и детски содржини. Постојат осветлување, санитарни и угостителски услуги кај постариот влез; не е потврдена целосна пристапност.
„Алеја на здравјето“, Хисарлак	Пешачка рекреација	Означена пешачка патека во парк-шумата како дополнување на градскиот и бањскиот престој. Не претставува медицинска програма.
Авантуристички парк, Хисарлак	Рекреативна инфраструктура	Новоизграден и ограден авантуристички парк во рамките на проектот. Работното време, условите за користење и целосната оперативност не се потврдени.

Локалитет / објект	Туристичка понуда	Опис на тоа што се нуди
Отворена сцена, Хисарлак	Културни настани и панорамско разгледување	Сцена со амфитеатрално седење и поглед кон Ќустендил, кај остатоци од средновековна црква. На делови од пристапот е потребно подобро обезбедување.
Градско културно наследство, Ќустендил	Културен и едукативен туризам	Антички терми на Пауталија, музејски содржини, галерија „Владимир Димитров – Мајстора“ и верски и историски објекти. Конкретните термини се утврдуваат кај управувачите.
Бањски и спа-објекти, Ќустендил	Бањски, велнес и кратки престои	Пакети со сместување и спа-услуги, понудени од хотелските оператори и продажни платформи. Услугите се разликуваат по објект и не се поистоветуваат со медицински третман.
Осоговски предели на општина Ќустендил	Планински и активен туризам	Планински прошетки, трекинг и сезонски зимски содржини, вклучително Osogovo Fun Park. Достапноста зависи од операторот и сезоната.
„Живите места на Ќустендил“ – локални домаќини	Рурален, гастрономски, занаетчиски и едукативен туризам	Поединечни искуства со печење леб, подготовка на чај, занаети, одржливи земјоделски практики и велнес-сесии. Не се претпоставува еднаква понуда кај сите членови.
Ќустендил и Шишковци – манифестации	Манифестациски и гастрономски туризам	Празник на црешата, Празник на плодноста, „Балканска черга“ и „Hisarlaka Experience“. Понудата е врзана за конкретни настани и нивните програми.
Римски терми на Пауталија, Ќустендил	Археолошки и едукативен туризам	Разгледување на остатоците од античката јавна бања од II–III век, просториите и системот за подно загревање. Локалитетот ја претставува античката урбана и бањска традиција.
Регионален историски музеј „Акад. Јордан Иванов“, Ќустендил	Музејски, културен и едукативен туризам	Археолошка и нумизматичка експозиција и други музејски содржини за историјата на подрачјето. Посетите и изложбите се организираат според програмата и работното време на музејот.
Црква „Свети Георги“, Колуша, Ќустендил	Средновековно наследство и едукативни посети	Разгледување на средновековната црковна архитектура и ѕидното сликарство во рамките на музејскиот комплекс. Достапна е и музејска виртуелна тура.
Куќа-музеј „Димитар Пешев“, Ќустендил	Историски и меморијален туризам	Музејска посета посветена на Димитар Пешев и учеството на дејците од Ќустендил во спротивставувањето на депортацијата на бугарските Евреи. Изложбата претставува документи и историски сведоштва.
Куќа-музеј „Иљо Војвода“, Ќустендил	Историски и едукативен туризам	Посета на историската куќа и музејската поставка поврзана со Иљо Војвода и ослободителните движења. Условите за посета се утврдуваат кај Регионалниот историски музеј.
Емфиџиева куќа, Ќустендил	Етнолошко наследство; привремено недостапна поставка	Историска куќа со поставка за градскиот живот од крајот на XIX и почетокот на XX век. При последната проверка била привремено затворена поради поправки; тековната достапност за посета треба да се потврди.

Локалитет / објект	Туристичка понуда	Опис на тоа што се нуди
Галерија „Владимир Димитров – Мајстора“, Кустендил	Ликовна уметност и изложбен туризам	Разгледување дела на Владимир Димитров – Мајстора и изложби на други уметници. Постојаната збирка и привремените изложби ја претставуваат уметничката традиција на градот.
Куќа-музеј „Владимир Димитров – Мајстора“, Шишковци	Меморијален, културен и рурален туризам	Посета на поставка за животот и творештвото на сликарот во Шишковци. Се претставува врската меѓу уметникот, селото и локалниот рурален амбиент.
Пиркова кула, Кустендил	Средновековно градителство и градски прошетки	Разгледување на средновековната одбранбена кула во централното градско подрачје. Внатрешната посета не се претпоставува како постојано достапна и зависи од режимот на отворање.
Џамија Ахмед-бег, Кустендил	Архитектонско наследство и изложби	Разгледување на историскиот објект и посета на изложбени содржини кога е отворена изложбената сала. Во 2026 година објектот е вклучен меѓу просторите за музејски изложби.
Џамија Фатих Султан Мехмед, Кустендил	Архитектонско наследство и надворешно разгледување	Историска градба во центарот на Кустендил, на улицата „Цар Освободител“. Се вклучува како објект за надворешно разгледување; не е потврдена редовна туристичка посета на внатрешноста.
Црква „Успение Богородично“, Кустендил	Верски и културен туризам	Посета на градската црква изградена во 1816 година и разгледување на сакралната архитектура, со почитување на богослужбениот режим.
Манастир „Свети Лука“, Граница	Верски и излетнички туризам	Посета на манастирскиот комплекс кај селото Граница и престој во околниот природен амбиент. Не се претпоставуваат сместувачки или ресторански услуги без потврда од управувачот.
Стара букова шума кај Граница	Природен и едукативен туризам	Разгледување на шумскиот предел во близина на манастирот „Свети Лука“. Природниот ресурс не се изедначува со потврдена целосно уредена и пристапна туристичка патека.
Медикал спа-хотел „Стримон Гарден“, Кустендил	Сместување, спа, велнес и семејни престои	Хотелско сместување, базени со минерална вода, спа-содржини и ресторанска понуда. Достапни се пакет-понуди; конкретните услуги и услови се разликуваат според избраниот пакет.
Парк-хотел „Кустендил“	Сместување, спа и кратки престои	Хотелски соби, базен, спа-содржини и паркинг во зелен амбиент во близина на градот. Пристапот до поединечните услуги зависи од пакетот и условите на операторот.
„Лајм Хаус“, Кустендил	Апартманско сместување и велнес	Апартмани за престој и аква-зона со минерална вода, џакузи, парна бања и сауна. Солната соба е придружна велнес-содржина; не се наведуваат гарантирани здравствени ефекти.
Семеен хотел и ресторан „Рамира“, Кустендил	Сместување и гастрономска понуда	Хотелско сместување и ресторан во градот. Објектот ги поврзува ноќевањето и исхраната за посетители на Кустендил и околината.

Локалитет / објект	Туристичка понуда	Опис на тоа што се нуди
„Friends Bar & Grill“, Кустендил	Ресторанска и градска гастрономска понуда	Ресторанска услуга со разновидно мени, вклучително салати, пици, азиски јадења и суши. Менито е достапно онлајн, а се нуди и услуга за достава.
Воени остатоци и бункер на Хисарлак	Воено-историско наследство	Постојни остатоци од почетокот на XX век. Нема потврдена организирана внатрешна посета или посебна музејска услуга за бункерот.
Зоолошка градина на Хисарлак	Семејна и едукативна инфраструктура во модернизација	Во јуни 2026 година објектот бил во фаза на проширување и модернизација. Не се прикажува како завршена нова туристичка услуга; оперативниот статус треба да се потврди кај управувачот.
Кадин мост и Невестино	Културен и излетнички туризам	Разгледување на историскиот мост и речниот амбиент на Струма. Мостот се третира како културна атракција, не како предмет на транспортна инвестиција.
„Света Ана“, Смоличано, општина Невестино	Верски, културен и локален излетнички туризам	Посета на црквата „Св. Јоаким и Ана“, параклисот со ајазмото, чешмата со 12 изливници и спомен-обележјето. Верските преданија не се медицинска понуда; нема потврден туристички центар.
Простор за одмор кај „Света Ана“	Семејни излети и одмор	Новоизграден покриен простор за седење со две места за скара, од другата страна на пристапниот пат. Не се работи за ресторан; користењето е зависно од правилата за безбедност и заштита.
Смоличански водопад	Природна посета и фотографирање	Издвоена точка со пристап кај старото училиште. Недостасува туристичка маркација и не е потврдена целосно обезбедена или пристапна патека.
Селски сместувачки објекти во општина Невестино	Рурален престој и ноќевање	Куќи за гости, пансион и регистрирани објекти со соби. Нема потврда за сместување во неискористените објекти кај „Света Ана“.
Црква „Свети Георги Победоносец“ и карпести формации, Лилјач	Верски, природен и традиционален туризам	Посета на црквата и карпестата „провиралка“. Локалните преданија се културна содржина, а не потврдени здравствени ефекти.
„Еленин камак“, општина Невестино	Природно разгледување и фотографирање	Карпа покрај Елешница, со вир и околна вегетација. Не е потврдена целосно уредена и обезбедена туристичка патека.
Резерват „Габра“, Црварица	Природно наследство и едукативен интерес	Шумски резерват со стари црноборови шуми. Се евидентира како природен ресурс, не како слободно достапен рекреативен парк; посетата зависи од дозволеният режим.
Четирска пештера, Четирци	Спелеолошко наследство	Пештерски локалитет во општина Невестино. Не се потврдени осветлување, водичка служба или обезбедена туристичка инфраструктура; не се претставува како уредена пештера.
Стари дабови дрвја, Долно и Горно Тишаново	Природен и рурален туризам	Локални природни обележја, меѓу кои „Маргитина дабица“, поврзани со селски предели и преданија. Не е потврдена организирана туристичка услуга.

Локалитет / објект	Туристичка понуда	Опис на тоа што се нуди
Речни предели кај Пастух	Излетнички и риболовен интерес	Евидентирани се места за одмор и риболов. Не се потврдува организиран пакет со опрема и водич; риболовот зависи од важечкиот режим.
Црква „Свети Иван“, Пастух	Верски и културен туризам	Разгледување на мала реставрирана средновековна еднокорабна црква. За внатрешна посета се проверува локалниот режим на отворање.
Црква „Света Богородица“ и Скалето, Пастух	Средновековно и археолошко наследство	Историска црква и простор со остатоци од утврдување. Локалитетите се евидентирани како наследство, без потврдено редовно работно време, водич или целосно уреден прием.
Историски цркви кај Марводол, Ваксево и Раково	Локално верско и културно наследство	Гробишна црква кај Марводол, црква во месноста Селиште кај Ваксево и „Света Троица“ во Раково. Недостасуваат обединети оперативни информации за туристичка посета.
Праисториски локалитети Моштени и Студена вода	Археолошки и едукативен ресурс	Евидентирани населбински локалитети кај Невестино и Ваксево. Нема потврдена организирана теренска музејска поставка или редовна туристичка услуга.
„Миревата кука“, Невестино	Рурален престој и сместување	Јавно огласено сместување во Невестино, во близина на Струма. Точниот капацитет не е потврден, па не се наведува број на легла; расположливоста се потврдува кај домаќинот.
Фолклорен фестивал „Струма пее“, Невестино	Манифестациски и фолклорен туризам	Фолклорни настапи и натпреварувачка програма. XX издание е предвидено за 22–23 август 2026 година. Туристичката понуда е временски поврзана со одржувањето на фестивалот.
Минерални извори во Невестино	Минерален ресурс и локална бањска традиција	Минерални водни извори и јавна бања-перална. Не се прикажуваат хотелски спа-комплекс или специјализирана медицинска понуда без дополнителна потврда.

Прекугранично поврзување и пазарна застапеност

На двете страни од границата постои различна пазарна структура: во македонскиот дел се издвојуваат културните и природните излети, додека во Кустендил се застапени сместувањето со спа-услуги и помалите самостојни услуги. Североисточниот регион и општините Кустендил и Невестино се слабо застапени во агенциските програми. Постојните програми претежно опфаќаат еднодневни излети, особено во Североисточниот регион.

5. SWOT-анализа

SWOT-анализата ги систематизира силните и слабите страни на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион, општина Кустендил и општина Невестино, како и надворешните можности и закани што влијаат врз нејзиниот развој. Анализата го опфаќа целокупното подрачје на трите територијални целини, вклучувајќи ги градските центри, руралните населби, културно-историските и природните локалитети.

Во фокусот се инфраструктурната опременост, сместувачките и угостителските капацитети, туристичките услуги, сигнализацијата, дигиталните информации, пристапноста и условите за управување и одржување. Притоа, постоењето на туристички ресурс се разграничува од неговата опременост за организирана, безбедна и пристапна посета.

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
- Разновидно културно-историско и природно наследство во Североисточниот плански регион, Кустендил и Невестино. - Меѓусебно дополнување на културната, бањската, планинската, руралната и гастрономската понуда. - Постојни сместувачки, угостителски и бањски капацитети, особено во Кустендил, и туристички капацитети во повеќе центри и локалитети во Североисточниот регион. - Музеи, галерии, верски објекти, археолошки локалитети и традиционални градски и селски амбиенти. - Локална гастрономија, овоштарство, земјоделски производи, занаетчиско наследство и културни манифестации. - Постојно искуство со прекугранични проекти, институционална соработка и вклучување локалитети во агенциски програми.	- Нееднаква инфраструктурна опременост меѓу градските центри, руралните населби и туристичките локалитети. - Недоволна поврзаност на атракциите, сместувањето, угостителството и придружните услуги во заеднички туристички производи. - Нееднаква просторна распределба на капацитетите и ограничен избор на услуги во дел од руралните средини. - Нецелосна сигнализација, интерпретација и информација за условите на посета кај дел од локалитетите. - Ограничена пристапност за лица со попреченост и недоволни проверени информации за приспособени патеки, влезови и санитарни јазли. - Расфрлани дигитални содржини, нецелосна заедничка евиденција и недоволно утврдени одговорности и ресурси за одржување на дел од инфраструктурата.
МОЖНОСТИ	ЗАКАНИ
- Пристап до прекугранични и други развојни програми за туристичка инфраструктура, наследство и локален развој. - Партнерства со туристички агенции, здруженија, образовни установи и приватни оператори. - Пласман на комбинирани културни, бањски, природни и рурални програми на пошироки туристички пазари. - Достапност на дигитални технологии за промоција, резервации, навигација и повеќејазична интерпретација. - Програми и партнерства за пристапен туризам, заштита на наследството и обновување на постојни објекти. - Размена на знаења и заедничка промоција на локалните производи, манифестации и тематски маршрути.	- Неизвесност на надворешното финансирање и зголемување на трошоците за изградба, опремување и одржување. - Конкуренција од поопремени и подобро промовирани туристички дестинации. - Пазарни промени, намалена куповна моќ и промени во условите за прекугранично патување. - Пожари, поплави, ерозија и екстремни временски услови што ги загрозуваат локалитетите и инфраструктурата. - Депопулација, стареење на населението и недостиг на работна сила, особено во руралните населби. - Вандализам, неконтролирано користење на просторот и неусогласени интереси при туристичкото користење на ресурсите.

Силни страни

Главната предност на заедничкото подрачје е разновидноста и меѓусебното дополнување на туристичките ресурси и постојните услуги. Североисточниот плански регион располага со културно-историски локалитети, манастири, традиционални градски јадра, геолошки појави и планински предели. Кратово, Кокино, Куклица и манастирот „Св. Јоаким Осоговски“ се дел од оваа ресурсна основа.

Општина Кустендил придонесува со бањската традиција, минералните води, хотелските и велнес-капацитетите, античкото и средновековното наследство, музеите и галериските содржини. Нејзината понуда не е ограничена на градот, туку ги опфаќа и осоговските предели, селските населби, овоштарските површини и локалните културни традиции.

Општина Невестино го дополнува заедничкиот опфат со Кадин мост, долината на Струма, природните и руралните предели, верското наследство и локалните манифестации. Овие вредности овозможуваат содржинско поврзување на урбаните и бањските престои со посети на помали населби и природни локалитети. Постојната прекугранична соработка претставува дополнителна институционална основа за заедничко дејствување.

Слаби страни

Основната слабост е нерамномерната развиеност на инфраструктурата и придружните услуги. Градските центри и поединечни туристички комплекси располагаат со поширока понуда, додека дел од руралните населби и локалитетите имаат ограничени услови за прием, информирање и подолг престој на посетителите.

Во Североисточниот плански регион постојат разлики меѓу поединечните општини и локалитети во однос на пристапот, опременоста, сигнализацијата и одржувањето. Во општина Кустендил концентрацијата на услуги во градот и во одделни комплекси не подразбира еднакво ниво на опременост во планинските и селските подрачја. Во општина Невестино ресурсите се просторно распространети, а нивното поврзување со сместување, угостителство и организирани туристички услуги е ограничено.

Заеднички ограничувања се фрагментираните дигитални информации, недоволната поврзаност на услугите и ограничената пристапност. Недостигот на проверени податоци за санитарните услови, приспособеноста и одржувањето дополнително го отежнува планирањето. Како поединечни примери, кај Хисарлак се издвојува потребата од подобро поврзување и интерпретација на постојните содржини, а кај „Света Ана“ од доуредување на основната туристичка поддршка.

Можности

Надворешните можности се поврзани со развојното финансирање, прекуграничните партнерства, дигиталните технологии и соработката со туристичкиот сектор. Нивното користење може да го поддржи поврзувањето на културното наследство на Североисточниот регион, бањската и културната понуда на Кустендил и природните и руралните содржини на Невестино.

Соработката со агенции, локални домаќини, производители и културни установи создава можност за заеднички маршрути, кратки престои и тематски програми. Програмите за заштита на наследството, пристапност и локален развој можат да

поддржат обновување и приспособување на постојни објекти, додека дигиталните канали овозможуваат заедничка промоција и полесен пристап до информации за целото подрачје.

Закани

Климатските и природните ризици можат да ги оштетат пристапните патишта, пешачките патеки, речните крајбрежја, шумските простори и културното наследство. Вандализмот и неконтролираното користење на локалитетите дополнително ги зголемуваат трошоците за заштита и одржување.

Депопулацијата и стареењето на населението ја намалуваат расположливоста на кадар и локални даватели на услуги, особено во руралните делови на трите територијални целини. Економските промени, поскапувањето на инвестициите и зависноста од надворешно финансирање можат да ја забават реализацијата на инфраструктурните зафати. Дополнителни ризици се конкуренцијата од други дестинации и промените во условите за прекугранично патување. Наведените закани претставуваат проценети ризици, а не сигурни идни настани.

Заклучок

SWOT-анализата покажува дека Североисточниот плански регион, општина Кустендил и општина Невестино располагаат со разновидна и комплементарна туристичка основа. Главното ограничување не е недостигот на ресурси, туку нееднаквата инфраструктурна опременост и недоволната поврзаност на локалитетите со функционални, достапни и континуирани услуги.

Стратешкиот пристап треба да го опфати целото подрачје, со разграничување на потребите на градските центри, руралните населби и природните и културните локалитети. Приоритет е подобрување на функционалноста на постојната инфраструктура, пристапноста, информирањето и одржувањето, заедно со јасни управувачки одговорности. Долгорочниот резултат зависи од способноста на трите територијални целини да ги поврзат своите различни предности во усогласена туристичка понуда што создава корист за локалното население.

6. Визија, мисија и стратешки цели

6.1. Визија

Североисточниот плански регион и општините Ќустендил и Невестино да се развиваат како препознатливо, одржливо и пристапно прекугранично туристичко подрачје, во кое културното и природното наследство се поврзани со квалитетна, функционална и добро одржувана инфраструктура, кое обезбедува содржајни и безбедни искуства за сите посетители, со зачуван локален идентитет и долгорочни придобивки за населението од двете страни на границата.

6.2. Мисија

Мисијата на Стратегијата е да воспостави заедничка рамка за планско подобрување, поврзување и одржливо управување со туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Ќустендил и Невестино. Преку координирано дејствување на општините, регионалниот центар, јавните установи, приватните оператори, верските управувачи и локалните заедници, таа ги насочува вложувањата во постојните капацитети и недостасувачките услуги, со посебна разработка за Хисарлак и „Света Ана“.

Посебен акцент се става на пристапноста за сите посетители, квалитетното информирање и интерпретација, дигиталната поврзаност и јасната одговорност за управување и одржување. На тој начин, туристичките локалитети и услуги се поврзуваат во усогласена прекугранична понуда што го почитува наследството и создава долгорочни придобивки за локалното население.

6.3. Општа стратешка цел

Унапредување на квалитетот, функционалноста, пристапноста и одржливоста на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Ќустендил и Невестино, преку подобрување на постојните капацитети, обезбедување на нови содржини и нивно поврзување во интегрирана прекугранична туристичка понуда. Остварувањето на целта треба да придонесе кон поквалитетно искуство и подолг престој на посетителите, зачувување на природното и културното наследство и зголемување на придобивките за локалното население.

6.4. Посебни стратешки цели

Бр.	Посебна стратешка цел	Опфат на целта	Очекуван резултат
1	Подобрување на функционалноста и квалитетот на туристичката инфраструктура	Уредување и опремување на локалитетите и јавните туристички простори; подобрување на пешачките пристапи, санитарните јазли, местата за одмор и рекреативните содржини; унапредување на сместувачките и угостителските капацитети. Заеднички опфат: функционални локалитети во регионот, консолидирање на Хисарлак и основни услуги кај „Света Ана“.	Пофункционални, побезбедни и поквалитетно опремени туристички објекти и простори.
2	Зголемување на пристапноста и инклузивноста на туристичката понуда	Отстранување на физичките, информативните и комуникациските бариери; обезбедување приспособени влезови, патеки, соби, тоалети и достапни информации. Пилот-процени на пристапноста и непрекината пристапна посета каде што е изводливо; проверени информации за преостанатите бариери.	Поголема самостојност и рамноправно користење на туристичките содржини од лица со попреченост и посетители со различни потреби.
3	Унапредување на туристичкото информирање, сигнализацијата и интерпретацијата	Усогласена туристичка сигнализација, функционални информативни и туристички точки, повеќејазични содржини и редовно ажурирани информации за условите за посета. Усогласено означување и интерпретација на двете пилот-локации, поврзани со останатите дестинации.	Полесна ориентација на посетителите и подобро разбирање на природното и културното наследство.
4	Подобрување на дигиталната достапност и поврзаност на туристичките содржини	Поврзување на податоците за локалитетите, услугите и настаните; дигитални мапи и алатки за планирање на престојот; објавување проверени информации за пристапноста. Заеднички модел на податоци и македонски, бугарски и англиски содржини, со локални одговорни уредници.	Усогласени и достапни дигитални информации што го олеснуваат планирањето и користењето на туристичката понуда.

Бр.	Посебна стратешка цел	Опфат на целта	Очекуван резултат
5	Просторно и содржинско поврзување на прекуграничната туристичка понуда	Развивање тематски рути и заеднички програми што ги поврзуваат локалитетите, сместувањето, угостителството и локалните производи; вклучување на руралните населени места. Поврзување на локалитетите во Североисточниот регион со Ќустендил, Хисарлак, Невестино и „Света Ана“, со проверени услуги.	Поинтегрирана регионална понуда, поширока распределба на посетите и подобри услови за повеќедневни престои.
6	Обезбедување еколошки одржливо користење и заштита на туристичките простори	Управување со отпадот, рационално користење на водата и енергијата, заштита на наследството и усогласување на инфраструктурните зафати со чувствителноста на локалитетите и природните ризици. Посебна заштита на парк-шумата и тврдината, сакралниот простор, изворот и водопадот.	Намалени негативни влијанија врз животната средина и поотпорна туристичка инфраструктура.
7	Зајакнување на управувањето, одржувањето и институционалната соработка	Утврдување одговорности и начини на финансирање на одржувањето; кадровско зајакнување; координација меѓу јавниот и приватниот сектор; ажуриран инвентар и следење на резултатите. Координација меѓу осумте општини и регионалниот центар; одделна правна и финансиска одговорност на управувачите.	Поодржливо управување, редовно одржување и вложувања засновани на проверени податоци и утврдени приоритети.

Посебните цели се применуваат на целиот заеднички опфат. Хисарлак и „Света Ана“ се пилот-локации за нивна конкретизација, а не замена за потребите на останатите локалитети. Во секоја цел се разликуваат заедничките стандарди за туристичка услуга од инвестициите што се оправдани само на одредена локација.

7. Приоритетни области

Приоритетните области ги утврдуваат главните насоки за унапредување на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино. Тие произлегуваат од анализата на постојната состојба, инвентарот на инфраструктурата, туристичката понуда и SWOT-анализата и претставуваат врска меѓу визијата, мисијата и стратешките цели, од една страна, и конкретните мерки и проекти, од друга страна.

Нивното определување се заснова на потребата од подобрување на функционалноста на постојните капацитети, обезбедување на содржините кои недостасуваат и порамномерна просторна распределба на туристичките услуги. Предност имаат интервенциите што решаваат основни недостатоци, ја зголемуваат безбедноста и пристапноста, придонесуваат за зачувување на наследството и обезбедуваат долгорочна употребливост на инфраструктурата.

Приоритетните области не претставуваат изолирани сектори. Уредувањето на еден локалитет, на пример, е функционално само доколку е поврзано со соодветен пристап, санитарна поддршка, сигнализација, достапни информации и јасна одговорност за одржување. Поради тоа, Стратегијата предвидува интегриран пристап кон планирањето и спроведувањето на интервенциите.

Преглед на приоритетните области

Приоритетна област	Содржина и насока на интервенција
1. Уредување и опремување на туристичките локалитети и јавните простори	Подобрување на пешачките пристапи, местата за одмор, санитарните јазли, урбаната опрема, излетничките и рекреативните содржини. Обезбедување основни услови за безбедна и организирана посета, во согласност со карактерот и чувствителноста на локалитетите. Заеднички опфат: функционални локалитети во регионот, консолидирање на Хисарлак и основни услуги кај „Света Ана“.
2. Пристапност и инклузивност	Намалување на физичките, информативните и комуникациските бариери во јавните туристички простори, културните објекти, сместувањето и угостителството. Особено внимание се посветува на непреченото движење и користењето адаптирани санитарни јазли. Пилот-процени на пристапноста и непрекинатата пристапна посета каде што е изводливо; проверени информации за преостанатите бариери.
3. Туристичко информирање, сигнализација и интерпретација	Воспоставување усогласена сигнализација, унапредување на информативните точки и обезбедување повеќејазични и пристапни содржини за природното и културното наследство. Усогласено означување и интерпретација на двете пилот-локации, поврзани со останатите дестинации.
4. Дигитална туристичка инфраструктура	Поврзување и ажурирање на туристичките информации, развивање дигитални мапи и интерпретативни содржини и подобрување на онлајн видливоста на локалитетите и услугите. Обезбедување јасни податоци за работното време, условите за посета и пристапноста. Заеднички модел на податоци и македонски, бугарски и англиски содржини, со локални одговорни уредници.

Приоритетна област	Содржина и насока на интервенција
5. Квалитет и поврзување на туристичките услуги	Унапредување на сместувачките и угостителските услуги и нивно поврзување со локалитетите, тематските рути, настаните и локалните производи. Вклучување на руралните населени места и создавање услови за подолг престој на посетителите. Поврзување на локалитетите во Североисточниот регион со Ќустендил, Хисарлак, Невестино и „Света Ана“, со проверени услуги.
6. Заштита на наследството и еколошка одржливост	Усогласување на туристичкото користење со заштитата на природните и културните вредности, подобро управување со отпадот и рационално користење на ресурсите. Вклучување мерки за отпорност на климатски и други природни ризици. Посебна заштита на парк-шумата и тврдината, сакралниот простор, изворот и водопадот.
7. Управување, одржување и институционални капацитети	Утврдување одговорности за управување и одржување, обезбедување финансиска и кадровска поддршка и зајакнување на меѓуопштинската соработка и партнерствата. Воспоставување ажуриран инвентар и систем за следење на состојбата и резултатите. Координација меѓу осумте општини и регионалниот центар; одделна правна и финансиска одговорност на управувачите.

Принципи за спроведување

Спроведувањето на приоритетните области се води од принципите на пристапност за сите, зачувување на наследството, територијална рамнотежа и одржливо користење на јавните средства. При изборот на конкретните интервенции се земаат предвид утврдената потреба, очекуваните придобивки за посетителите и локалното население, подготвеноста за реализација и можноста за долгорочно одржување.

Пристапноста, еколошката одржливост и одговорноста за одржување се применуваат во сите приоритетни области, а не само како посебни групи активности. Новите вложувања се разгледуваат заедно со можностите за обнова, приспособување и подобро користење на постојната инфраструктура.

Територијално насочување на приоритетите

Во Североисточниот плански регион приоритет е надминувањето на основните недостатоци во санитарната поддршка, пристапноста, сигнализацијата и одржувањето на избраните локалитети. Во Хисарлак приоритети се консолидирањето на комплексот, јасното означување на влезовите и границите, насочувањето меѓу содржините, безбедноста кај сцената, интерпретативните елементи и проверката на условите за заеднички музејско-туристички центар.

Во реонот на „Света Ана“ приоритети се влезна точка со основни информации, санитарна услуга, уредување на посетителското движење и означување на издвоениот пристап до водопадот. Следат процена за пренамена на неискористен објект и развој на мал туристички центар со интерпретација на локалното наследство. Комерцијалните содржини и излетничката употреба се усогласуваат со верската функција.

8. Мерки и активности

Мерките и активностите ги разработуваат приоритетните области во конкретни интервенции за унапредување на туристичката инфраструктура во Североисточниот плански регион и општините Кустендил и Невестино. Тие опфаќаат подобрување на постојните капацитети, обезбедување содржини кои недостасуваат, зголемување на пристапноста и зајакнување на управувањето и одржувањето.

Секоја мерка претставува заокружена насока на дејствување, додека активностите ги определуваат чекорите за нејзино спроведување. Изборот на локациите и обемот на интервенциите се засноваат на проверена состојба, утврдени потреби, сопственички и управувачки односи, услови за заштита и техничка подготвеност. Носителите, роковите, буџетите и показателите за реализација се определуваат при оперативното планирање.

Мерките и активностите се поврзани со посебните стратешки цели и приоритетните области, со што се обезбедува јасна поврзаност меѓу посакуваните резултати и конкретните интервенции. Во табелата е наведена примарната стратешка цел на секоја мерка, иако одделни мерки придонесуваат кон остварување на повеќе цели.

Локалитетските активности за Хисарлак и „Света Ана“ се вградени во постојните мерки, со дополнителни специјализирани мерки за туристички центри, интерпретативни точки и влезни зони. Тие претставуваат стратешки предлози, не одобрени инвестиции. Опсегот, финансирањето и носителите се потврдуваат по имотна, техничка, конзерваторска и оперативна проверка.

Спроведувањето треба да се организира фазно, со предност на интервенциите што ги решаваат основните безбедносни, санитарни и пристапни недостатоци и ја враќаат функционалноста на постојните капацитети. За секоја инвестиција, покрај условите за реализација, треба да се утврдат управувачот, потребните оперативни средства и обврските за одржување по нејзиното завршување.

Заедничката координација се организира преку Центарот за развој на Североисточниот плански регион, шесте општини од регионот и општините Кустендил и Невестино, со учество на управувачите и надлежните установи. Секој партнер останува одговорен за своите средства, дозволи и одржување; заедничкото тело има координативна, а не наднационална регулаторна улога.

Во првата фаза се определуваат почетните вредности на показателите: функционални и пристапни тоалети, означени влезови, проверени патеки, исправни табли, ажурирани дигитални записи и објекти со назначен управувач и буџет за одржување. Посетеноста, ноќевањата и задоволството се следат одделно по локалитет и општина, со споредлива методологија и без двојно броење. Финансиските износи не се утврдуваат без процена на количини и трошоци; оперативните активности се доработуваат по усогласување со партнерите.

Ознака	Посебна стратешка цел	Приоритетна област	Мерка	Клучни активности	Очекуван резултат
1.1	СЦ1 – Подобрување на функционалноста и квалитетот на туристичката инфраструктура	Уредување и опремување на туристичките локалитети	Подобрување на пешачкиот пристап и безбедноста	Теренска процена; санација и уредување патеки и скали; поставување огради, ракофати и соодветно осветлување; означување ризични места. Хисарлак: проверка на скалите и врската кон отворената сцена. „Света Ана“: безбедно пешачко движење меѓу дворот, одморалиштето и издвоениот пристап до водопадот, без патни градежни зафати.	Побезбедно и полесно движење до и во рамките на локалитетите.
1.2			Обезбедување санитарна и комунална поддршка	Изградба или реконструкција на јавни и адаптирани тоалети; поставување садови за отпад; обезбедување вода за посетителите каде што постојат услови; организирање чистење и сервисирање. Хисарлак: проверка на постојните тоалети и можност за адаптација. „Света Ана“: санитарна услуга и план за чистење; проверка на квалитетот на водата пред означување како вода за пиење.	Подобрени хигиенски услови и основни услуги за посетителите.
1.3			Унапредување на излетничките и рекреативните простори	Обнова и поставување клупи, маси и летниковци; уредување места за одмор и видововци; санација на рекреативни површини и детски содржини; засенчување и озеленување. Одржување на парковската опрема на Хисарлак и на покриениот простор за одмор кај „Света Ана“; правила за користење на местата за скара и заштита од пожар.	Поуредени простори за одмор, рекреација и семејни посети.
1.4			Консолидирање на границите и влезните зони	Хисарлак: усогласување на компонентите, влезови и мапа. „Света Ана“: главен прием кај комплексот и одделно означена точка кај водопадот. Проверка на имотот; координација за паркирањето надвор од инвестицискиот опфат на стратегијата.	Јасни туристички целини и правила за прием и движење.
2.1	СЦ2 – Зголемување на пристапноста и инклузивноста на туристичката понуда	Пристапност и инклузивност	Процена и планирање на пристапноста	Проверки со учество на лица со различни видови попреченост; евидентирање бариери; подготовка на планови за приспособување и определување приоритетни интервенции. Посебна процена на пристапноста на двете пилот-локации со корисници: нагиби, скали, влезови, санитарии и достапност на интерпретацијата.	Проверена основа за систематско отстранување на бариерите.

Ознака	Посебна стратешка цел	Приоритетна област	Мерка	Клучни активности	Очекуван резултат
2.2			Физичко приспособување на објектите и просторите	Изведба на рампи и пристапни патеки; приспособување влезови, врати и пултови; обезбедување вертикален пристап каде што е изводливо; приспособување соби, санитарни јазли и паркинг-места. Проектирање непрекината пристапна траса до главните содржини каде што тоа е изводливо; алтернативна интерпретација за деловите што не можат физички да се приспособат.	Континуиран пристап до содржините и поголема самостојност на посетителите.
2.3			Обезбедување пристапни информации и услуги	Подготовка на читливи материјали, аудиоописи, титлувани видеа и тактилни содржини; објавување точни информации за пристапноста; обука на персоналот за инклузивна услуга. Информации за заедничката понуда на македонски, бугарски и англиски јазик; аудиосодржини, титлови и проверени описи на бариерите, без неосновани општи ознаки „целосно пристапно“.	Намалени информативни и комуникациски бариери.
3.1	СЦ3 – Унапредување на туристичкото информирање, сигнализацијата и интерпретацијата	Туристичко информирање, сигнализација и интерпретација	Воспоставување усогласена туристичка сигнализација	Попис на ознаките; подготовка на план и единствен визуелен систем; поставување насочувачки ознаки и мапи; замена на оштетени и неточни табли; определување одговорност за ажурирање. Хисарлак: мапа на комплексот и насочување на раскрсниците. „Света Ана“: влезна табла и означување од старото училиште до водопадот.	Појасна ориентација и препознатливо означување на туристичките содржини.
3.2			Подобрување на информативните и туристичките точки	Проверка на постојните центри; опремување и кадровско организирање; утврдување работно време; воспоставување дополнителни инфо-точки во постојни објекти каде што е оправдано. Процена на локација, имот, кадар и оперативни трошоци за интегриран центар на Хисарлак и мал центар кај „Света Ана“; детална разработка во мерката 3.4.	Подостапни и посигурни информации на дестинациите.

Ознака	Посебна стратешка цел	Приоритетна област	Мерка	Клучни активности	Очекуван резултат
3.3			Развивање содржини за претставување на наследството	Подготовка на проверени повеќејазични текстови, тематски табли, аудиоводичи и изложбени содржини; вклучување локални приказни; стручна проверка и усогласување со условите за заштита. Хисарлак: тврдина, шумопарк и Осогово. „Света Ана“: манастирски живот, чешма, ајазмо, локална историја и водопад; јасно одделување факти и преданија.	Подобро разбирање и посодржајно доживување на локалитетите.
3.4			Подготовка и фазно воспоставување туристички центри	Хисарлак: интегриран музејско-туристички центар со изложба, информации и санитарии. „Света Ана“: процена за пренамена на постоен објект во мал центар, самостојно информирање и санитарии. Предуслови: изводливост, согласности, оператор, кадар и буџет; големината се определува со проект.	Оправдани центри што ги поврзуваат наследството и услугите; реализација само по исполнување на предусловите.
3.5			Локалитетска интерактивна интерпретација	Хисарлак: панорамска табла кај сцената, модел на Осогово и интерактивни модули по алеите. „Света Ана“: панели за црквата, чешмата, ајазмото и водопадот; приказ на манастирската историја. Избор на трајни и лесно одржливи решенија со стручна проверка.	Посодржајна и пристапна едукативна посета без нарушување на автентичноста.
4.1	СЦ4 – Подобрување на дигиталната достапност и поврзаност на туристичките содржини	Дигитална туристичка инфраструктура	Воспоставување заедничка туристичка база на податоци	Собирање и проверка на податоци за локации, услуги, контакти, работно време и пристапност; географско означување; определување одговорни лица и постапка за ажурирање. Одделни записи за секоја општина и пилот-локалитет; состојба, датум, управувач и статус „постојно/во реализација/предлог“.	Усогласени и проверливи податоци за регионалната понуда.
4.2			Поврзување на дигиталните канали и мапи	Поврзување или надградба на веб-содржините; интерактивна мапа; приспособување за мобилни уреди и пристапно користење; поврзување со контактите и резервациските услуги. Поврзување со постојните општински страници и дестинацискиот туристички портал; заедничка мапа без дуплирање на податоци и со назначени локални уредници.	Полесно планирање на посетите и поголема онлајн видливост.

Ознака	Посебна стратешка цел	Приоритетна област	Мерка	Клучни активности	Очекуван резултат
4.3			Развивање и одржување дигитална интерпретација	QR-кодови со ажурирани содржини; виртуелни тури, аудио и видеоматеријали; тестирање на функционалноста; обезбедување права за користење, хостирање и техничко одржување. QR-содржини за двата пилот-локалитета; можност за користење основни информации без постојан интернет; резервни физички табли и план за техничко сервисирање.	Функционални дигитални содржини со обезбеден континуитет на користење.
5.1	СЦ5 – Просторно и содржинско поврзување на прекуграничната туристичка понуда	Квалитет и поврзување на туристичките услуги	Унапредување на сместувачките и угостителските услуги	Процена на потребите; советодавна поддршка за квалитет, пристапност и ефикасно користење ресурси; обуки за услужување и дигитална продажба; вклучување локални производи. Соработка со хотелите и спа-операторите во Кустендил и руралните домаќини во Невестино; проверка на категоризацијата и реалните услови за пристапност.	Поквалитетни услуги и поголема поврзаност со локалната економија.
5.2			Функционално поврзување на тематските рути	Избор на локалитети со проверени услови; утврдување траси, времетраење и точки за одмор; поврзување со сместување и исхрана; тестирање, означување и утврдување режим на одржување. Пилотирање на заеднички културно-природни програми со Хисарлак, Кадин мост и „Света Ана“; тоа е нов предлог, не постојна целосно означена прекугранична рута.	Употребливи тематски рути со јасни информации и придружни услуги.
5.3			Развивање заеднички програми и кратки престои	Соработка со агенции и локални даватели на услуги; еднодневни и повеќедневни програми; поврзување културни, природни, гастрономски, рекреативни и манифестациски содржини; вклучување рурални домаќини. Поврзување на спа-престојот, музејски и парковски посети во Кустендил со локални искуства и локалитетите во Североисточниот регион; договори со реални даватели на услуги.	Поразновидна понуда и подобри услови за подолг престој.

Ознака	Посебна стратешка цел	Приоритетна област	Мерка	Клучни активности	Очекуван резултат
6.1	СЦ6 – Обезбедување еколошки одржливо користење и заштита на туристичките простори	Заштита на наследството и еколошка одржливост	Усогласување на посетите со заштитата на локалитетите	Процена на чувствителните простори; определување дозволени начини на користење; насочување на движењето; правила за однесување; следење оштетувања и координација со надлежните установи. Заштита на сидините и шумскиот амбиент во Хисарлак; почитување на црковниот двор, гробиштата, изворот и водопадот кај „Света Ана“.	Намален притисок врз природното и културното наследство.
6.2			Рационално користење на ресурсите	Штедливи системи за вода и енергија; одделно собирање отпад со обезбедено преземање; користење трајни материјали; намалување на употребата на пластика за еднократна употреба и непотребно осветлување. Решенија приспособени на фактичките приклучоци и можностите за преземање отпад; избегнување опрема што нема оператор или средства за редовен сервис.	Намалени влијанија врз животната средина и пониски оперативни трошоци.
6.3			Подобрување на отпорноста и подготвеноста за ризици	Процена на изложеноста на пожари, поплави, ерозија и екстремни температури; заштитни и одводни решенија; постапки за предупредување, евакуација и привремено затворање; обука на управувачите. Процена на ризикот од пожар во парк-шумата и кај местата за скара, како и од лизгање на влажни и замрзнати површини; правила за однесување при сезонско затворање на патеките.	Поголема безбедност и намалена ранливост на инфраструктурата.
7.1	СЦ7 – Зајакнување на управувањето, одржувањето и институционалната соработка	Управување, одржување и институционални капацитети	Воспоставување ажуриран инфраструктурен инвентар	Евидентирање објекти, опрема, сопственост, управувачи, капацитети и состојба; фотографско и географско документирање; теренски проверки; поврзување со туристичката база. Попис на секоја компонента во двата пилот-локалитета, со имотен статус; неискористените згради и градбите во модернизација се евидентираат одделно.	Проверена основа за планирање, вложување и следење на состојбата.

Ознака	Посебна стратешка цел	Приоритетна област	Мерка	Клучни активности	Очекуван резултат
7.2			Обезбедување редовно одржување и оперативно финансирање	Определување управувачи; планови и буџети за одржување; распоред за чистење, прегледи и поправки; постапка за пријавување и отстранување дефекти. Одделни годишни планови и буџети за Хисарлак и „Света Ана“; договорено чистење, надзор, прегледи на рекреативната опрема и одржување на санитарните објекти.	Подолг век на употреба и континуирана функционалност на инфраструктурата.
7.3			Зајакнување на координацијата и стручните капацитети	Назначување контакт-лица; координација меѓу општините, установите и приватниот сектор; обуки за проектно планирање, управување со посетители и пристапност; подготовка на заеднички проекти. Заедничка координативна група на регионалниот центар и општините; учество на музеите, верските управувачи, туристичките здруженија, училиштето за туризам и приватните оператори.	Појасни одговорности и поефикасна регионална соработка.
7.4			Следење на реализацијата и ефектите од Стратегијата	Почетни и целни вредности на показателите; следење на функционалноста, користењето и пристапноста; повратни информации од посетители; годишно известување и ажурирање на оперативните активности. Споредлива евиденција по општина и локалитет; раздвојување посетители и ноќевања, следење исправност и пристапност; годишен преглед и среднорочна ревизија до 2031 година.	Мерлив напредок и навремено приспособување на мерките и вложувањата.